

TEMA

FRØÐI

1 / 2019

24. ÁRG.

KR. 48,-

A detailed oil painting of V.U. Hammershaimb, an elderly man with white hair and a beard, wearing a dark suit and a white bow tie. The background is dark and textured.

V.U. HAMMERSHAIMB LÍV OG VIRKI

HVUSSU FØROYSK
STAVSETING
VARÐ TIL

FRÁ
HAMMERSHAIMB
TIL GRIMM

HAMMERSHAIMB
– 200 ÁR SUM
MINIARK

TEMA

Frøði hesaferð!

2019 er merkisár í føroyskari mentanar- og málsøgu, tí í ár eru liðin 200 ár, síðan V.U. Hammershaimb varð føddur í Sandavági. Hammershaimb, sum hann vanliga verður nevndur, er kendur við ta regluskipaðu stavseting, sum nútíðar-føroyskt mál hevur, og hann hevur har-afrat staðið fyri týðandi arbeiðum, sum hava havt stóran mentanarligan og máls-ligan týdning fyri føroyskt síðan hansara dagar.

Hetta verður hátíðarhildið við almennum tiltøkum ymsa staðni í land-inum rundan um føðingardag hansara, sum var 25. mars. Í føðibygð Hammers-haimbs Sandavági verður sunnudagin 24. mars skipað fyri hátíðarhaldi og kvöldsetu við drúgvari skrá, ið lýsir prestin og mentamannin V.U. Hammers-haimb. Kvöldsetur verða eisini í Kvívík og á Nesi, har ið Hammershaimb sat sum prestur í fleiri ár. Á tiltaki á Reinsa-rinum fer Sprotin at hava bókaframløgu á Orð og tónum. Á Landsbókasavninum 24. mars verður framsýning um Hammershaimb og fyrilestrar av m.a. Christer Lindqvist og Kim Simonsen.

Mánadagin 25. mars skipa Føroya-málsdeildin og Málráðið í felag fyri ráðstevnu við fyrilestrum, har ið V.U. Hammershaimb og hansara málsliga virksemi er í miðdeplinum.

Eins og lesarin longu hevur varnast, hava vit í hesi útgávuni av Frøði valt at heiðra minnið um V.U. Hammershaimb við at varpa ljós á hansara fjølbroytta málsliga og bókmentaliga virksemi við greinum av ymsum slag.

Christer Lindqvist, professari á universitetinum í Greifswald í Týsklandi, hevur nýliga skrivað drúgva bók, sum lýsir umstøðurnar, tá ið føroysk stav-seting um miðja 19. öld fekk sín fasta form og sum enn í dag í stórum dráttum er í brúki. Í greinini vísir hann á, at tað skap, ið stavsetingin fekk, í stóran mun er eitt barn av síni tíð og varð til í felags norðurlenskum samstarvi, har ið V.U. Hammershaimb átti sín týðandi lut, og sum eisini hevur gjørt, at hann síðan er kendur og umrøddur sum faðirinn at føroyska skriftmálinum.

V.U. Hammershaimb var somuleiðis virkin og slóðbrótandi innsavnari av

fólkaminnnum. Kim Simonsen skrivar forvitnisliga grein, sum lýsir hann sum innsavnara og mentanarligan tjóð-skaparmann og setur hann inn í eitt størri høpi við tí, sum hendi á hesum øki kring um í Evropa. Hammershaimb sá týdningin í at varðveita føroyskan skaldskap av manna munni eins og føroyska málið sjálvt og tann tørv, sum var á at fáa slíkt savnað og at fáa tað út aftur til fólkið. Kendasta verk hansara á hesum øki man vera klassikarin *Færøsk anthologi*, ið framvegis roynist eitt gullnám, tá ið tað snýr seg um mál og mentan í seinnu helvt av 19. øld.

Í eini grein hugleiðir Hjalmar P. Petersen um fyrbrigdið máldeyða og lýsir umstøðurnar, tá ið talað verður um mál-skifti. Hetta er eitt ikki óviðkomandi evni júst í okkara tíð, tá ið enskt umvegis alskyns tøkniligar hentleikar fyllir meira og meira í gerandisdegnum hjá fólki. Tann tankin, at vit í køkinum heima við hús í framtíðini noyðast at tosa enskt við ymisk húsarhaldstól fyri at kunna handfara tey, er ikki so fjarur og óhugsandi heldur.

Góðan lesihug!

Mynd: Ole Wich

Innihald

4 V. U. HAMMERSHAIMB (1819-1909)
- LÍV OG VIRKI
Kim Simonsen

8 HVUSSU FØROYSK STAVSETING VARÐ TIL
- GANDUR MÁ HAVA VERIÐ UPPIÍ
Christer Lindqvist

14 FRÁ V. U. HAMMERSHAIMB
TIL BRØÐURNAR GRIMM
Kim Simonsen

22 ROMANTISK NATIONALISMA Í EVROPA
Kim Simonsen

28 V.U. HAMMERSHAIMB 200 ÁR SUM MINIARK
Kim Simonsen

32 MÁLDEYÐI OG MÁLSKIFTI
Hjalmar P. Petersen

36 PÁLMAPIÐUR - *SALIX PHYLICIFOLIA*
EITT VIRÐISMIKIÐ TRÆ
Jens-Kjeld Jensen

40 FØROYAR Á SØGULIGUM KORTUM
Olaus Magnus

Forsíða: Málningur eftir R. Kjellerup, 1899

FRØÐI 1 / 2019

NORÐURLENDSKT UMHVØRVISMERKI
Svanamerktur prentlutur 541 705

FØROYA FRÓÐSKAPARFELAG
GEVUR FRØÐI ÚT
© Føroya Fróðskaparfelag og høvundarnir.
Frøði er fólksligt vísindablað, sum kemur út tvær ferðir árliga.

Upplag 1.300
ISSN 1395-0045
Forsíðumynd: Landsbókasavnið

*Loyt er at endurgeva út Frøði,
um víst verður til heimildina.
Verða heilar greinir endurgivnar,
má avtala gerast.*

AVGREIÐSLA
Jarðfeingi, J. Paturssonargøta 32-34
Postmoga 3059
FO-110 Tórshavn
Tlf. 357000
teldupostur: frodi@jf.fo

RITSTUÐLAR
Fróðskaparsetur Føroya
Tjódskjalasavnið
Tjódssavnið
Landsbókasavnið
Havstovan
Heilsuføðiliga Starvsstovan
Jarðfeingi
Umhvørvisstovan

NÝGGIR HALDARAR
kunnu tekna seg hjá avgreiðsluni.

ELDRI ÚTGÁVUR AV FRØÐI
fáast við at venda sær
til avgreiðsluna.

GREINIR TIL BLAÐIÐ
Fólksligar, vísindaligar greinir kunnu
sendast ritstjórnini. Skrivlig høvundaleið-
beining fæst frá avgreiðsluni.

LÝSINGAR TIL FRØÐI
Er áhugi fyri at lýsa í blaðnum, setið
tykkum tá í samband við avgreiðsluna,
telefon 357000
fax 357001
teldupostur: frodi@jf.fo

LÝSINGARPRÍSUR
Heil síða: kr. 5.000,-
Hálv síða: kr. 3.000,-

RITUMBODSRÁÐIÐ
Erling Isholm, Fróðskaparsetur Føroya
Erla Olsen, Fróðskaparsetur Føroya
Sámal Tróndur Johansen, Tjódskjalasavnið
Björg Mikkelsen, Heilsuføðiliga
Starvsstovan
Maria Dam, Umhvørvisstovan
Lis Mortensen, Jarðfeingi
Eilif Gaard, Havstovan

GRAFISK FRAMLEIÐSLA
OG PRENT: Føroyaprent

SAMSKIPARI
Helgi Jacobsen

RITSTJÓRN
Zakaris Svabo Hansen *ábyrgd*
Birgitta Andreasen
Óluva Eidesgaard
Katrín Hoydal
Kirstin Eliassen
Winny í Pætursastovu

FRÓÐSKAPARFELAG FØROYA
Heimasíða: www.frodskaparfelag.fo
Limagjald: 300 krónur um árið, at gjalda á
konto í Eik Banka 9181-495.171.0
SWIFT code: EIKBFOTE
Iban-no: F056 9181 0004 9517 19
Minnist til at viðmerkja navn.

V. U. HAMMERSHAIMB (1819-1909)

LÍV OG VIRKI

Mynd: Kongaliga Bókasavnið

TÍÐARÁSUR

Venceslaus Ulricus Hammershaimb (1819-1909) varð føddur í 1819 í Sandavági og doyði í Keypmannahavn í 1909, men er grivin í síni gomlu sókn í Lyderslev í Danmark. Pápi hansara var tann síðsti lögmaðurin eftir gomlu skipanini í Føroyum. Eftir at Danmark hevði upployst Løgtingið í 1816 og faðir Hammershaimbs doyði í 1820, flutti familjan til Havnar í 1822

Kim Simonsen
K.Simonsen@uva.nl
ph.d. og mag.art

HAMMERSHAIMB LAS GUDFRØÐI á universitetinum í Keypmannahavn og gjørdist prestur, men sá norðurlendska málfrøði sum sítt sanna kall.

Í 1855 varð Hammershaimb tilnevndur sóknarprestur í Norðurstreymoy. Í 1862 gjørdist hann prestur í Eysturoy og haðani flutti hann í 1878 til Lyderslev og Frøslev á Sælandi. Frá 1866 til hann flutti úr Føroyum var hann fastur, kongvaldur limur á Føroya lögtingi. Løgtingið varð endurstovnað í 1852, og Hammershaimb var próstur í Føroyum frá 1867.

V.U. Hammershaimb flutti úr Føroyum sum 12 ára gamal. Hann gjørdist studentur í 1839. Í 1841 og aftur í 1847-48 vitjaði hann í Føroyum og

kannaði dialektir og savnaði kvæði, sagnir og aðrar munnmentir, sum hann gav út í sínari stavseting, t.d. *Færøiske Kvæder I* (1851), *Færøiske Kvæder II* (1855) og eina nýggja týðing av *Føreyinga saga* (1884), sum kom í staðin fyri týðingina frá 1832.

Í sínum *Meddelelser fra en Reise paa Færøerne 1847-48* ger Hammershaimb greiði fyri sínum málum og dreymum:

Heilt frá ungum árum havi eg havt ein sterkan longsíl eftir at gera mítt til at bjarga gomlum minnum frá at farest, minnum sum eru í gomlum varðveitslum, sum vit síggja í málinum, kvæðum og í sagnum, sum enn liva á manna munni millum føroyingar.

Mynd: Miðvágs Bygdarsavn

Í Sandavági (t.v.), har Hammershaimb var føddur, og í Lyderslev, har Hammershaimb er grivin.

Frá miðskeiðis í 1840-árunum fór Hammershaimb undir at geva út greinar um munnbornar bókmentir, sum hann hevði savnað inn. Tað kom m.a. út í donskum tíðarritum sum *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie* og *Antiquarisk Tidsskrift*, sum Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab gav út.

V. U. Hammershaimb hevði í Danmark góð sambond, sum eggjaðu honum til og hjálptu honum at skilja, hvat ið neyðugt var fyri Føroyar, um tær skuldu gerast ein fulltøkin norðurlendsk tjóð við egnari mentan og máli.

Tað var eisini í hesum lærda umhvørvi, at tann ungi V.U. Hammershaimb skrivaði sína fyrstu grein undir navninum „en Færing“ í 1844, tileggjaður av donskum lærðum sum forngranskanum Svend Grundtvig og faðir hansara tí kenda prestinum, politikaranum, yrkjaranum og háskúlamanninum N.F.S. Grundtvig umframt av málfrøðinginum og forngranskanum Carl Christian Rafn.

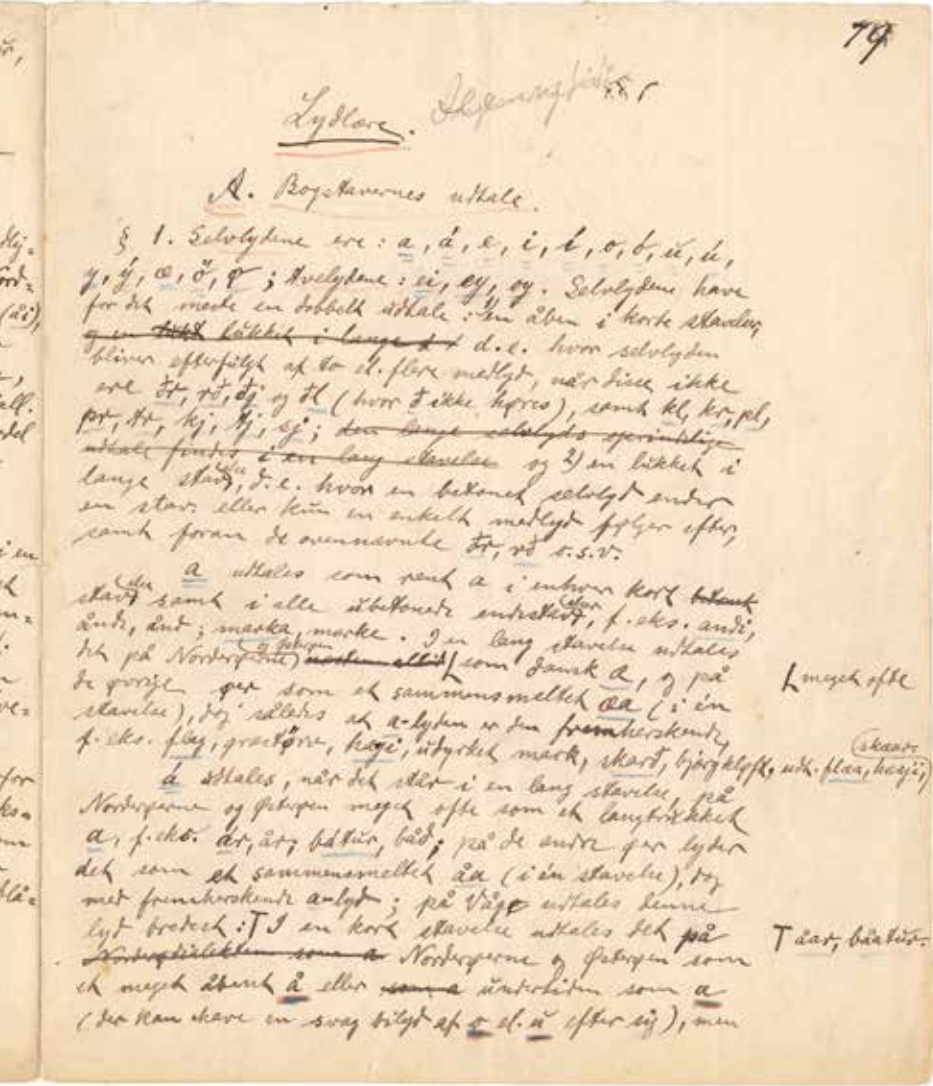

Mynd: Ole Wich

Enn er Hammershaimb víða kendur í Føroyum. Flestu føroysku rithøvundar frá aldarskiftinum 1900 hava skrivað yrkingar honum til heiðurs. Í 1919 varð fyrsti minnisvarði reistur í heimbygð hansara Sandavági og í 1948 eisini ein minnisvarði í Tórshavn. Tað gjørdist heldur ikki tann seinasti. Í 1980 gav Postverk Føroya eitt frímerki av V.U. Hammershaimb og í fleiri áratíggju hevur andlitsmynd av honum staðið á hundraðkrónuseðlinum.

Hammershaimb hevur verið at sæð á hundraðkrónuseðlum í áratíggjur.

Mynd: Ole Wich

Í 1847 gjørdist V.U. Hammershaimb fullgildur limur í tí virda Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, sum var stovnað í 1825 av m.ø. Rasmus Rask, Carl Christian Rafn og kendum íslenskum lærdómsmonnum.

Serliga filologurin og antikvarurin Rafn hjálpti til við at økja um virðingina fyri føroyskum bókmentum, m.a. við at seta á stovn eitt bókasavn í Føroyum í 1828.

Seinni rakk málfrøðiliga arbeiðið hjá Hammershaimb hæddunum í verkinum *Færøsk Anthologi*, sum kom út í heftum millum 1886-91 og í tveimum bindum í 1891.

Hammershaimb lýsti her m.a. siðir hjá vanligu fólkinum, mentanarligt ríkidømi og sambandið hjá fólkinum til landið og náttúruna. Hansara „fólkalívsmyndir“ settu sín dám á føroyska prosa heilt upp til okkara tíð, og tískil gjørdist antologiin eitt vegamót hjá teirri ungu føroysku tjóðini og í samleika hennara.

Í 1893 vitjaði Hammershaimb Føroyar seinastu ferð og varð hjartaliga móttikin. Í tíðarritinum *Búreisingi* skrivaði hann greinina *Samljóð og Misljóð* sum eina seinastu heilsan.

Listaverkið “Móðurmálið” við Landsbókasavnið er til minnis um V.U. Hammershaimb. Janus Kamban gjørdi listaverkið í 1948. Á listaverkinum stendur skrivað: “1846 legði V.U. Hammershaimb lunnar undir móðurmál okkara”.

Mynd: Ole Wich

Gravsteinur V. U. Hammershaimbs.

HVUSSU FØROYSK STAVSETING VARÐ TIL

– *gandur má hava verið uppi*

Føroysk stavseting sær nógv eldri út, enn hon er. Í roynd og veru varð hon ikki til fyrr enn miðskeiðis í 19. øld. Tað byrjaði við fyra gandaráðum úr Suðuroy, ið gandaðu føroyingar, íslendingar og danir. Ein norðmaður var eisini sloppin upp í leikin

Christer Lindqvist
lindqvist@uni-greifswald.de

Professari á lærda
háskúlanum í Greifswald

FØROYSK STAVSETING tykist longu hava verið til í miðöld og sýnist nærum óbroytt síðan tá.

Hetta er í sjálvum sær einki óvanligt. Fleiri mál hava eina stavseting, sum endurspeglar eina eldri málstöðu, ið aloftast elvir til krøv um at tillaga málið til nútímans framburð. Tað serstaka við føroysku stavsetingini er, at hon er væl yngri, enn hon sær út til at vera. Hon varð gjørd miðskeiðis í 1800-talinum. Tað eydnaðist sostatt við stórum framburði at taka í nýtslu eina slíka stavseting, sum í fleiri øðrum londum ofta varð hildin at vera ein ótíðarhóskandi stavseting, ið tørvaði ábøtur. Loyndarmálið aftan fyri hetta liggur goymt í einum brævbjálva á handritasavninum Árnasavninum í Keypmannahavn.

Gandaráð úr Suðuroy

Søgan um føroyska stavseting hevur tó ikki sín uppruna í Keypmannahavn, men í Suðuroy í 1844. Óli Jespersen (1810–1882) var ferðalærari í Suðuroy hetta tíðarskeiðið. Frá faðirinum, prestinum Johan

Henrik Schrøter (1771–1851), hevði hann arvað stóran áhuga fyri frásøgukvæðum og øllum møgulum øðrum, ið eldri fólk høvdu at siga frá. Ei undur í, tí Schrøter savnaði m.a. tilfar inn til fyrstu føroysku bókina, ið varð givin út í 1822: *Færøiske Qvæder om Sigurd Fofnersbane og hans Æt*.

Fýra gandaráð komu Óla Jespersen fyri oyra frá einum ónevndum persóni. Hetta er heldur sjáldsam, tí krotulæknavirki var bannað, og brot á hesa lóg kundi hava revsing við sær. Tey fyra gandaráðini kundu nýtast í fleiri ymiskum sambondum, sum framvegis eru tíðarbær. Tvey teirra hjálpa móti sjúku. Eitt kann nýtast til at vinna trúskap og kærleika. Hitt seinasta verjir fyri vreiði frá máttmiklum monnum. Ymsir partar av gandaráðunum kunnu hugsast at ganga aftur til tíðina fyri trúbotina. Har eru nevniliga nøkur brot, ið vísa til bæði halgimenni og Mariu moy.

Gandaráð í Tórshavn

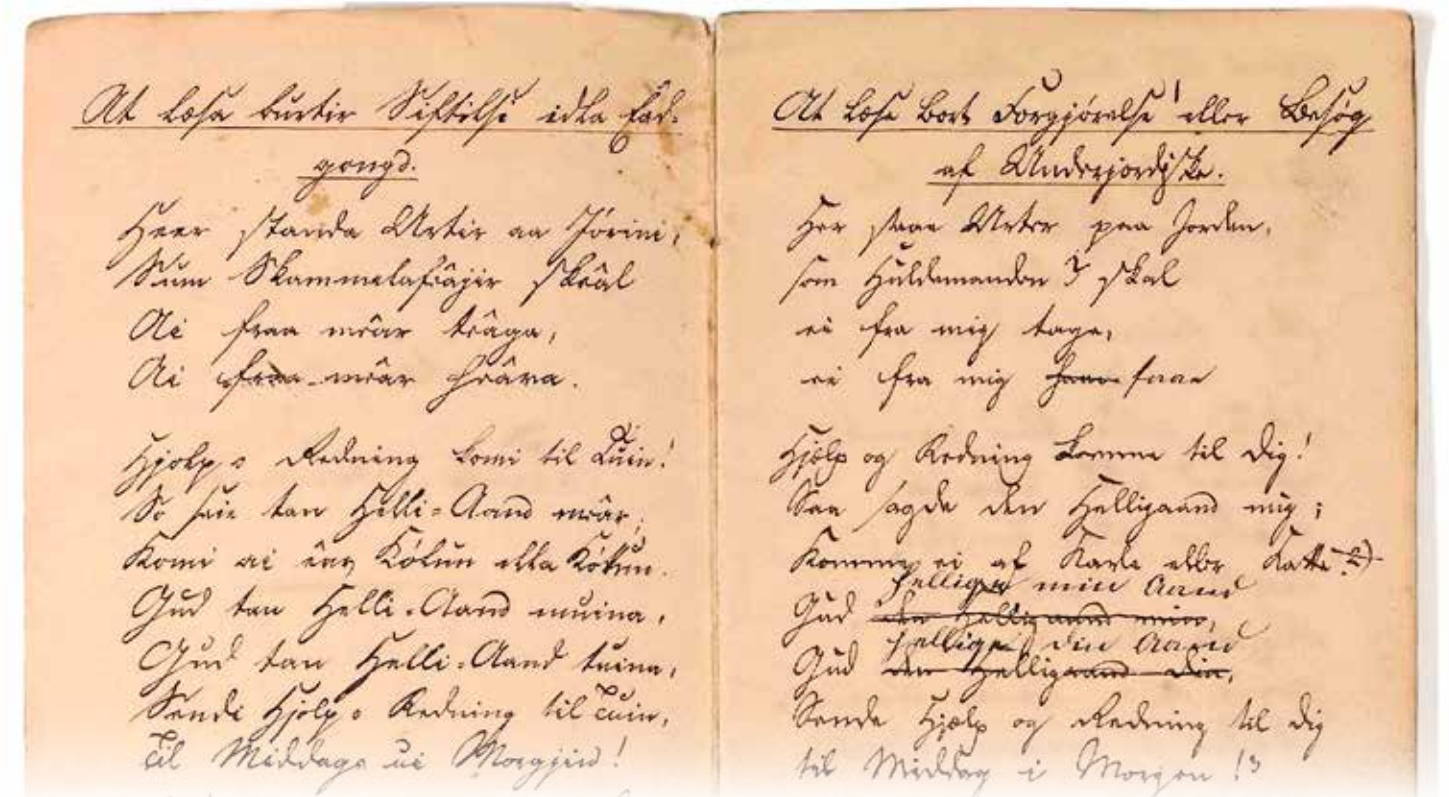
Tíverri er handritið hjá Óla Jespersen ikki varðveitt. Vit vita kortini, at hann hevur sent faðirinum, ið var staddur í Tórshavn, handritið, og at hann saman við Jensi Davidsen (1803–1878), amtsskrivara, hevur reinskrivað tað. Hetta handritið er í dag í handritasavninum á Árnasavninum í Keypmannahavn og er merkt AM 972 C 4to. Yvirskriftin á tittulblaðnum er á donskum: *Færøiske Trylle-Formularer*. Teksturin er skrivaður við nýgotiska skákskriftsstílinum, ið varð nýttur tá. Eins og mynd 1 vísir, eru tveir teigar í tekstinum: Vinstrumegin er teksturin á føroyskum, og høgnumegin er donsk týðing eftir Schrøter.

Samanbera vit við aðrar tekstir, sæst týðiliga, at Davidsen hevur skrivað henda tekstin.

Men eins týðiliga sæst, at tað er Schrøter, ið hevur gjørt av, hvussu stavsetingin skuldi siggja út. Hon byggir í stóran mun á skriviháttin, ið Jens Christian Svabo (1746–1824) hevði ment í teimum kvæðum, hann skrivaði niður á ferðum sínum kring Føroyar

Mynd 1. *Færøiske Trylleformularer* í ljóðrættari stavseting hjá J. Davidsen og J. H. Schrøter. Føroyski teksturin vinstrumegin, donsk týðing við rættingum hjá C. C. Rafn høgnumegin.

Mynd: Suzanne Reitz og Elin Linhardt Pedersen

í árunum 1773 og 1781–82. Hesin skrivngarháttur leggur seg tætt at framburðinum, ið merkir, at drøg í málførinum siggjast aftur í tekstinum. Tó siggjast ikki nógv drøg úr suðuroyarmálføri, ið ein annars kundi væntað. Schrøter hevur ivaleyst tillagað tekstin til málførið í Suðurstreymoy. Tað var ikki óvanligt at nýta stavseting Svabos um hetta mundið. Stavseting Svabos er í roynd og veru sera gjøgnumhugsað og varð av mongum mett at vera hóskandi til føroyskt. Tíverri varð hon sjáldan nýtt, tí um tað mundið var skrivaða málið nærum bara danskt.

Ein teirra, ið nýtti skrivngarlag Svabos, var hin ungi gudfrøðistudenturin Venceslaus Ulricus Hammershaimb (1819–1909). Hann nýtti tað m.a. til at skriva niður føroyskar sagnir. Harafturat er dagbókin, hann skrivaði, tá ið hann vitjaði heima á sumri í 1841, áhugaverd í hesum sambandi. Dagbókin er á donskum, men Hammershaimb skrivar ymisk føroysk orð niður, og tá nýtir hann eitt skrivngarlag, ið minnir um stavseting Svabos.

Gandaráð í Keypmannahavn

Tey fýra gandaráðini høvdu ongantið vakt stórvegis ans, um amtmaðurin Christian Pløyen (1803–1867) ikki hevði sent tey til íslenska málgranskaran Finn Magnússon (1781–1847), ið var varaforseti í *Det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab* í Keypmannahavn. Týðningarmesta uppgávan hjá hesum felagi við Carl Christian Rafn (1795–1864) á odda var at geva fornnorrønar bókmentir út. Í hesum sambandi vaktu tey fýra gandaráðini sjálvsagt stóran áhuga, tí tey fyri ein part høvdu forna málnýtslu. Hetta samstarvið við Føroyar var kortini ikki nýtt. Rafn hevði frammanundan givið út týðing Schrøters av Færeyínga sögu í 1832. Og nú skuldu tey fýra gandaráðini gevast út. Rafn var tó ónøgdur við stavsetingina, sum Schrøter og Davidsen høvdu nýtt. Orsøkin var tó ikki, at hon var óreglulig ella óhóskandi til føroyskt.

Hvussu skal stavsetingin síggja út?

Orsøkin vóru nakrar greinar eftir norska søgufrøðingin Peter Andreas Munch (1810–1863) og danska málgranskaran Niels Matthias Petersen (1791–1862), ið seinni gjørdist fyrsti professarin í norrønarí málgransking á universitetinum í Keypmannahavn. Teir umrøddu meginreglurnar fyri nýggjari norskari stavseting, ið skuldi nýtast til at skráseta norskar málminnisvarðar. Hitt danska ið vanliga varð nýtt í Noregi tá, Rigsmaal, varð ikki hildið at vera nóg hóskandi til endamálið. Av tí at hesir minnisvarðar tóktust gamlir, varð niðurstøðan, at ein nútímans stavseting ikki skuldi líkjast samtíðarframburðinum, men heldur endurspeгла tað felags miðaldarmál, sum málføriní tóku støði í. Stavsetingin átti við øðrum orðum at vera søgulig (ella etymologisk, sum tað av og á nevnist). Hetta kjakið vísir týðiliga, at stavsetingin í einum máli ikki bara kann dragast úr málinum í sjálvum sær. Gaman í noyðast vit at taka atlit at forminum í málinum, men yvirskipaða hugmyndafrøðin hevur eins nógv at siga í hesum sambandi.

Ein slík hugmyndafrøði, ið gjørdi um seg í 1800-talinum, var hin romantiska tjóðskaparsøgestevnan, ið oftast varð knýtt at hugsanum úr seinari upplýsingartíð. Hugsanir hjá heimspekingum sum Johann Gottfried Herder (1744–1803) og Johann Gottlieb Fichte (1762–1814) komu oftast eitt vet seinni til Norðurlond. Hesar hugsanir lögdu dent á søguliga grundarlagið í eitt nú fólkatónleiki, siðvenjum, sagnum, kvæðum og øðrum málminnis-

varðum. Tað var tí natúrligt at grundgeva fyri eini fornari, t.e. søguligari stavseting.

Viðvíkjandi føroyska málinum var henda tjóðskaparsøgestevnan ikki nøkur nýggj hugsan. Jákup Nolsøe (1775–1869), yngri bróðir navnframa Nólsoyar-Páls, hevði longu nomið við hetta. Hann skrivaði um leið 1830 eina (framvegis óprentaða) *Færøsk sproglære*, ið ber brá av hesi hugmynd. Tað sæst harafturat í einum brævi til Rafn, at Nolsøe var ónøgdur við stavseting Schrøters, ið lá so tætt upp at framburðinum.

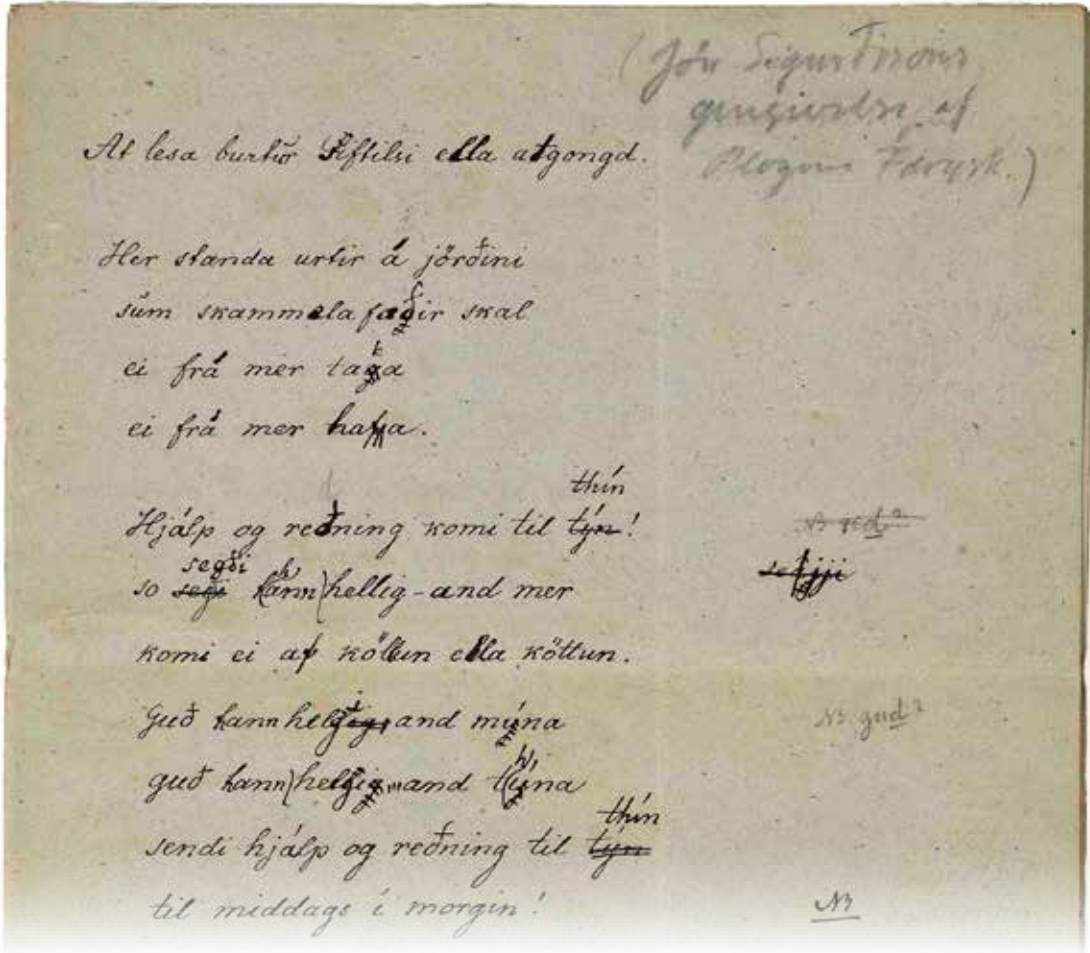
Søgulig stavseting!

Rafn læt seg yvirtala av grundgevingum Munchs og Petersens. Hetta hevði við sær, at tey fýra gandaráðini ikki kundu gevast út við stavsetingini, ið Schrøter og Davidsen høvdu nýtt. Teksturin skuldi tillagast til eina søguliga stavseting. Spurningurin var nú, hvør ið kundi hugsast at greiða hetta úr hondum. Tað snúði seg sostatt um at evna eina føroyska stavseting til, ið sá út, sum um hon var vordin til í miðöld. Tá hugsað verður um, at íslendskt longu hevði eina slíka søguliga stavseting, og at íslendskt og føroyskt í stóran mun hava røtur í sama miðaldarmáli, var tað natúrligt at biðja ein íslending átaka sær hesa uppgávu. Tað varð íslendski málgranskarin, Jón Sigurðsson (1811–1879), sum fekk starvið. Uppgávan hevur ivaleyst givið honum rættiligt høvuðbrýggj, tí framburðurin í føroyskum og íslenskum er so langt hvør frá øðrum. Undantikið nøkur orð og mállæru, sum eru øðrvísi á føroyskum, er tað eyðkent fyri gandaráðini, at tey hava í sær nakrar loyndarfullar partar.

Hvørjar trupulleikar Jón Sigurðsson hevur stríðst við, sæst í handritinum við hansara søguligu rættstaving av gandaráðunum (mynd 2). Hetta handritið er eisini á Árnasavninum í Keypmannahavn saman við útgávu­num hjá Schrøter og Davidsen. Tað sæst, at Jón Sigurðsson hevur broytt sín tekst nógvastaðni. Hann hevur strikað yvir bókstavir, umskapað teir ella á annan hátt roynt at bøta um stavsetingina.

Ovast á mynd 2 sæst í klombrum ein lítil viðmerking, sum Jakob Jakobsen (1864–1918), Føroya fyrsti doktari, hevur skoytt uppí: „Jón Sigurðssons gengivelse af Ployens Færøysk“.

Upplýsingin er eyðsæð ósonn. Tað var ikki Pløyen, men Davidsen og Schrøter, ið reinskrivaðu handrit Óla Jespersens. Møguliga hevur Jakobsen skeitt at tekstinum hjá Jón Sigurðssyni í sambandi við, at hann legði eitt uppskot fram um nýggja

føroyska stavseting í *Dimmaletting* 1889 (Nr. 20–25, 30).

Mynd 2 hevur eisini nakað av rættlestri og viðmerkingum, ið eru skrivað við blýanti og aðrari handskrift. Her er tað hin áður nevndi N. M. Petersen, ið er komin upp í leikin. Rafn vildi binda um heilan fingur, áðrenn hann gav gandaráðini út. Tí gav hann Petersen handrit Jón Sigurðssonar og bað hann koma við eini meting. Hugsan Petersens um søguliga útgávu Jón Sigurðssonar av gandaráðunum er skjalprógvað í einum brævi til Rafn, har hann kemur við ráðum um, hvussu stavsetingin í støðum átti at verið bøtt. Áhugavert í hesum sambandi er, at Petersen fatar einans útgávuna hjá Jón Sigurðssyni av gandaráðunum sum ein vælegnaðan hátt at gera tekstin skillegari hjá tí, ið dugir íslendskt ella fornnorrønt. Petersen ger greitt, at tað ikki kann snúgvá seg um at skapa eina nýggja stavseting við støði í einum so lítilsverdum teksti sum tey fýra gandaráðini. Tað vísti seg seinni, at Petersen fór skeivur. Hann helt harafturat, at onkur, ið hevði

føroyskt sum móðurmál, átti at hugt at hesum, áðrenn gandaráðini vórðu givin út.

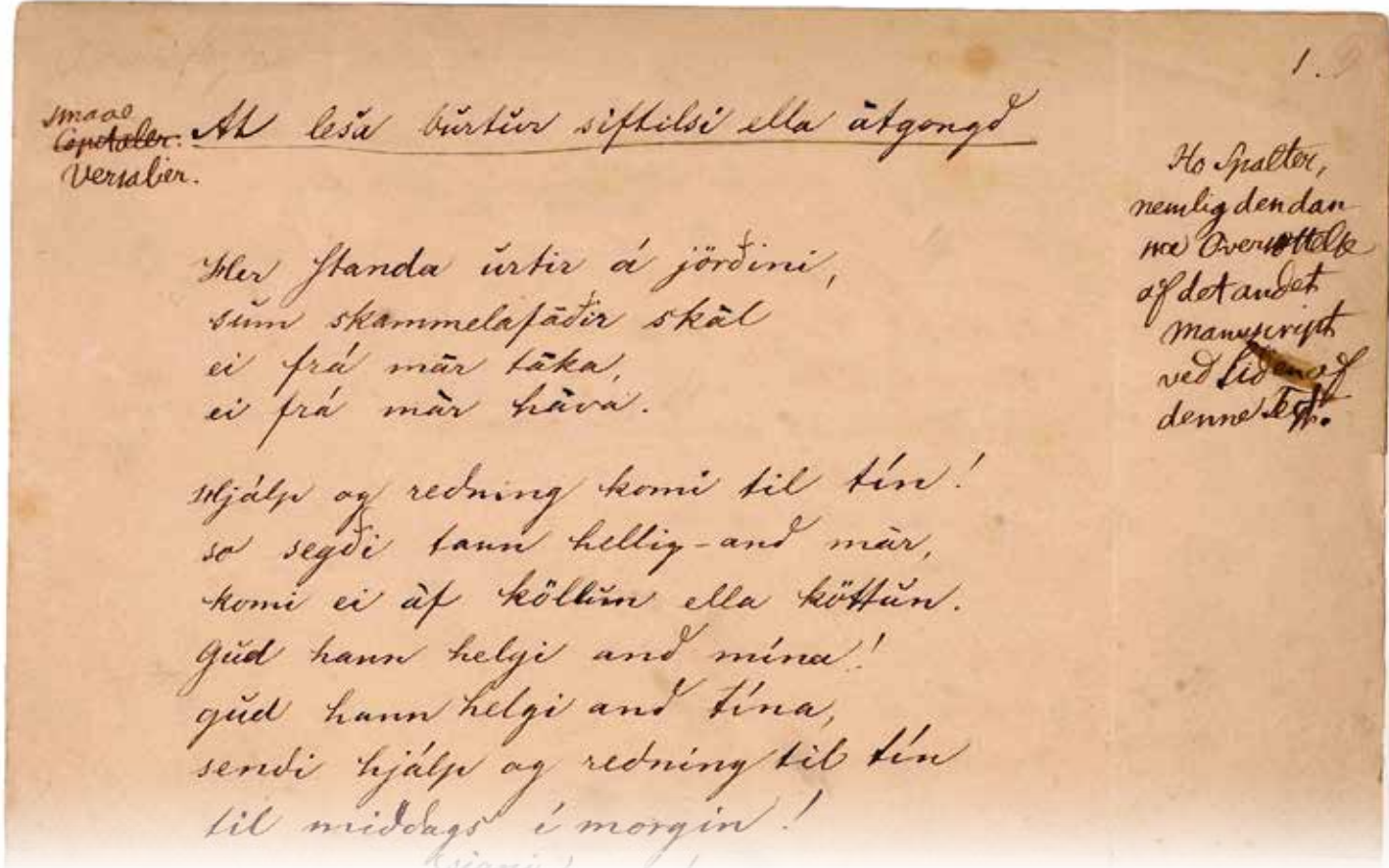
Gandaráðini prentað

Rafn fylgir ráðum Petersens og vendir sær til V. U. Hammershaimb. Hann hevði sum áður nevnt til tá nýtt eitt skrivngarlag, ið lá tætt at framburðinum, men letur seg nú yvirtala til at geva gandaráðini út við søguligari stavseting og er til reiðar at veita hjálp. Úrslitið er varðveitt í einum triðja handriti við teimum fýra gandaráðunum (mynd 3). Hetta liggur eisini í handritasavninum á Árnasavninum. Tann, ið væntar at finna nýggjar hugsanir um føroyska stavseting í handriti Hammershaimbs, verður vónbrotin. Hammershaimb hevur í roynd og veru bara reinskrivað handritið hjá Jón Sigurðssyni. Kortini tekur hann atlit at flestu uppskotum N.M. Petersens, bæði teimum, sum standa í meting Petersens, og teimum, sum Petersen hevur viðmerkt í handritinum hjá Jón Sigurðssyni. Í nøkrum førum eru eisini sjálvstøðugar broytingar framdar.

Mynd 2. Færøiske

Trylleformularer í søguligari stavseting hjá Jón Sigurðssyni. Viðmerk-ingarnar við blýanti eigur N. M. Petersen. Tekstin í klombrum ovast høg-ru-megin hevur dr. Jakob Jakobsen skrivað.

Mynd: Suzanne Reitz og Elin Linhardt Pedersen

Mynd 3. *Færøiske Trylleformularer*. Reinskrivingin hjá V. U. Hammershaimb av handritinum hjá Jón Sigurðssyni við viðmerkingunum hjá C. C. Rafn til setaran á prentsmiðjuni.

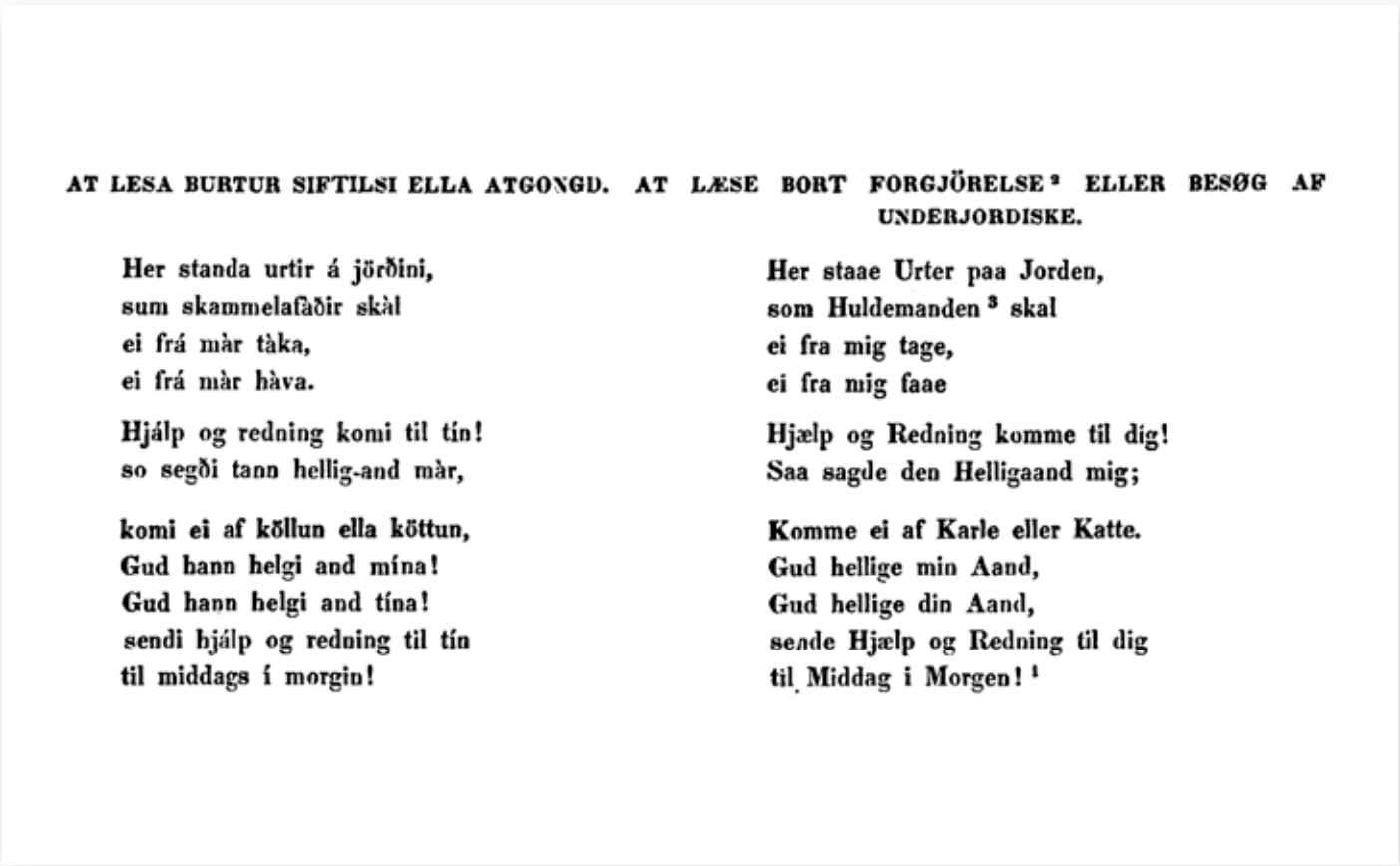
Mynd: Suzanne Reitz og Elin Linhardt Pedersen

Tað var sostatt í størstan mun Jón Sigurðsson, men eisini í ávísan mun N. M. Petersen, sum skapaðu føroysku rættskrivingina, og Hammershaimb góðkendti úrslitið.

Endaligi teksturin verður givin út í 1846 sum *Færøiske Trylleformularer* i *Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie* saman við donsku týðingini hjá Davidsen og Schrøter (mynd 4). Tvey av handritunum vísa, hvussu Rafn hevur stýrt arbeiðinum. Ovast á mynd 3 sæst, at hann hevur skoytt nakrar vegleiðingar uppí til setaran á prentsmiðjuni. Rættlesturin í danska tekstinum á mynd 1 stavar eisini frá Rafn.

Saman við gandaráðunum gav Hammershaimb triggjar sagnir út (*Risi og kelling*, *Um skógar í Føroiun*, *Huldufolk*). Áhugavert er, at hann harafturat hevur lagt nakrar síður afturat við framburðarásetingum. Nú ið stavsetingin ikki longur

var grundað á samtidar framburð eins og hjá Svabo og Schrøter/Davidsen, men heldur endurspegladi eitt slag av miðaldarføroyskum, vóru slík ráð neyðug, til tess at føroyingar skuldu kunna lesa tekstir á sínum egna móðurmáli. Hetta minnir ikki sørt um viðmerking Rasmus Christoffer Effersøes (1857–1916) í fyrsta nummari av *Føringatíðindum*, fyrsta tíðarritinum á føroyskum: „Tað sum í tí stendur, krevur at vera valgt við umhugsan, so at folk [!] kann hava hug at stava seg ígjøgnum tær ókunnugu rúnirnar“. Hetta nummarið kom ikki út fyrr enn í 1890 og ger samstundis vart við nakað annað: Nýggja stavsetingin frá 1846 var leingi verandi lítilsverd í gerandisdegnum. Upprunaliga hugsanin var nevniliga ikki, at hon skuldi nýtast í staðin fyri danskt skriftmál, men nýtast til føroyskar málminnisvarðar.

Mynd 4. *Færøiske Trylleformularer*. Prentað útgáva í *Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1846.

Og hetta var júst tað, ið hendi: Næstu 50 árinu gav Hammershaimb út eina røð av føroyskum tekstum, har hann leggur grund undir ta nýggju stavsetingina, m.a. *Olufas kvad* (1847), *Sjúrðar kvæði* (1851), *Færøiske folkesagn* (1852), *Færøiske kvæder, henhørende til Hervarar saga* (1852), *Færøiske ordsprog, Færøiske kvæder* (1855). Hitt seinasta verkið í røðini er *Færøsk anthologi* (1886–1891). Verkið rúmar harafturat eini mállæru, ið leingi var hin einasta atkomandi. Hon gongur aftur til hansara *Færøisk sproglære* frá 1854. Eyðkent fyri hesar útgávur er, at fororð, viðmerkingar, undirgreinir o.s.fr. eru á donskum. Føroysku tekstirnir eru lagdir í ein vísindaligan samanhang, ið er á donskum máli. Jakob Jakobsen varð hin fyrsti, ið fór at nýta føroyskt sum vísindamál.

Sum sæst víkur føroyski teksturin í mynd 4 eitt vet frá dagsins stavseting. Hetta kemst av, at Hammershaimb gjørdi nakrar smærri broytingar hesi árinu. Leggjast skal afturat, at *Folkelivsbilleder* í *Færøsk anthologi* hjá Hammershaimb hevur verið eitt avgerandi íkast í menningini av einum nútímans føroyskum prosastíli.

Heimildir
AM 972 4to C (*Færøiske Trylleformularer*)
AM 973 4to (Jacob Nolsøe: *Færøsk Sproglære*)
[Hammershaimb, V. U.] (1846): *Færøiske Trylleformularer*. – Í: *Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 349–358.
Lindqvist, Christer (2018): *Untersuchungen zu den Gründungsdokumenten der färöischen Rechtschreibung. Ein Beitrag zur nordischen Schriftgeschichte* [= NOWELE Supplement Series 29]. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Eyð B. Steinbjørnsdóttir týddi úr svenskum

FRÁ V. U. HAMMERSHAIMB TIL BRØÐURNAR GRIMM

Kervi Kongaliga Norðurlenska Fornritafelagsins og Hammershaimbs

Frá Herder og frameftir vóru prestar millum fremstu savnarar av heimligari mentan, og teirra arbeiði var eitt megnar íkast til mentanarnationalismuna í Evropa og seinni aðrastaðni kring heimin. Millum prestarnar, ið tókust við fólkaminni, vóru fólk sum Percy í Onglandi, Moe í Noregi, Feilberg í Danmark og Hammershaimb í Føroyum. Ein spurningur, ið truplari er at greiða, er, hvussu prestarnir fingi sameint tjóðskaparlig ella heimstaðarlig mál við tann alfevnandi átrúnaðin. Hvussu umráðandi var verjan av móðurmálsundirvísing í nítjandu øld? Var trúboðan eitt endamál, og leitaðu prestarnir í fólkkamentanini eftir upprunum til átrúnaðin? Var fólkaminni ein leið til Guds?

Kim Simonsen
K.Simonsen@uva.nl

ph.d. og mag.art

Senior Fellow Vossius Center for the History of Humanities and Sciences & SPIN – Study Platform on Interlocking Nationalisms
Department of History and European Studies
Amsterdam Universitet

Í HESI GREIN verður sambandið millum fólka-minnisinnsavning og romantiska nationalismu kannað. Gjøgnum netverk av vísindafólkum og mentanarligum nationalistum verður hugt at teimum mongu háttunum, fólkaminni er vorðið nýtt til tjóðarbygging við støði í sambandi V. U. Hammershaimbs við eitt breiðari evropeiskt kervi, millum onnur filologin Carl Christian Rafn. Hugtakið, brúkt her um romantiska nationalismu, kemur frá hálenska nationalismuserfrøðinginum Joep Leerssen og er ikki tað sama sum tjóðskaparromantikkur. Romantisk nationalisma merkir sum hugtak, at hátíðarhalda tjóðina (t.d. gjøgnum mál, søgu og tað, sum serliga eyðkennir hesa tjóð), og at henda tilgongd gerst eitt leiðandi ideal í allari mentanarligari framleiðslu og miðling. Samstundis

at mentanin verður nýtt instrumentaliserandi fyri at skapa eitt politiskt nationalt tilvit.

Vørrir Grimms

Í august mánaði 1844 vitjaði Jacob Grimm (1785–1863) Keypmannahavn og Norðurlond, har hann skuldi hava framløgu fyri Kongaliga Norðurlenska Fornritafelagnum. Í brævi til bróðurin Wilhelm Grimm (1786–1859) skrivaði Jacob um ferð sína til Keypmannahavnar og viðmerkti, at hann hevði møtt Carl Christian Rafn (1795–1864) í heimi Rafns, har fyrsti forseti Íslands, Jón Sigurðsson (1811–1879), eisini hevði verið hjástaddur.

Áðrenn ferð sína til Norðurlond samskifti Jacob Grimm eins og bróðirinn Wilhelm Grimm í mong ár við fremstu mentafólk í Danmark. Á ferðini í

Danmark fekk Grimm knýtt týðningarmikil sambond við menn við stórar ávirkan, og teirra millum var føroyingurin V. U. Hammershaimb.

Sambandið Føroya, Hammershaimbs og Grimm brøðranna millum var í høvuðsheitum skrivarin á Kongaliga Norðurlenska Fornritafelagnum í Keypmannahavn, Rafn.

Gjøgnum brøv, har skrivað er um eitt nú úrvalið av sagnum í Føroyum, og tíðarrit hjá Kongaliga Norðurlenska Fornritafelagnum, sum gav út summi av fyrstu verkum Hammershaimbs, verður í hesi grein eisini strembað eftir at greiða, hvørja ávirkan brøðurnir Grimm høvdu á menningina av tjóðskaparligari mentan.¹

Brøðurnir Grimm og Norðurlond 1809–1844

Danski-norski professarin Henrik Steffens (1773–1845) starvaðist í Halle frá 1809 til 1810 og var tá í tøttum sambandi við Wilhelm Grimm.² Steffens var liðurin millum brøðurnar Grimm og Norðurlond. Hann gjørdist knútur í einum stórtingnum evropeiskum kervi av fremstu týsku vísindafólkunum og millummaður millum Skandinavia og Týsklands.

Sambært serfrøðinginum í nationalismu Joep Leerssen breiddist romantiska nationalistiska hugmyndin skjótt:

Samskiftið um hugtøk, íblástur og hugsjónir, sum myndaði útbreiðsluna og nøringina av tjóðskaparhugsjónum, ferðaðist tvørtur um landamørk.

Mynd 1. C.C. Rafn, V.U. Hammershaimb og Jacob Grimm

Mynd 2 abc.
Mynd av greinini *Færøiske Trylleformularer* frá Annaler for Oldkyndighed og Historie. Fotomynd av Hammershaimb og brav-bjálvi av brævi sent til C.C. Rafn.

Nationalisman breiddi seg og nördist gjøgnum samskifti um hugskot, ekki bert í fólkabólkum, londum ella upprunasamfelögum, men eisini mill-um teirra og tvörtur um tey – álíkt útbreiðsluni av øðrum vitbornum rørslum ella hugsjónum, frá kalvinismu til romantikkina til kommunismu og kvinnurørslu.³ Í *Briefwechsel der Gebrüder Grimm mit Nordischen Gelehrten* finst samskifti millum brøðurnar Grimm og kendar danir sum til dómis Rasmus Nyerup, Rasmus Rask og Christian Molbech.

Tá ið hugsað verður um, hvussu hugtiknir Grimm brøðurnir vóru av Norðurlondum, er einki undur í, at teir dugdu danskt og kundu samskifta við danir á teirra egna máli. Í 1824 ummældi Wilhelm Grimm t.d. í *Göttingische Gelehrte Anzeigen* eisini fyrstu føroysku bókina, ið varð útgivin í 1822.⁴

Fyrstu brøvini millum Rafn og brøðurnar Grimm vórðu skrivað í 1825, sama ár sum Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab ella Kongaliga Norðurlenska Fornritafelagið varð stovnað.⁵ Í einum brævi frá 1847 skrivar Rafn soleiðis til Jacob Grimm um føroyskar sagnir:

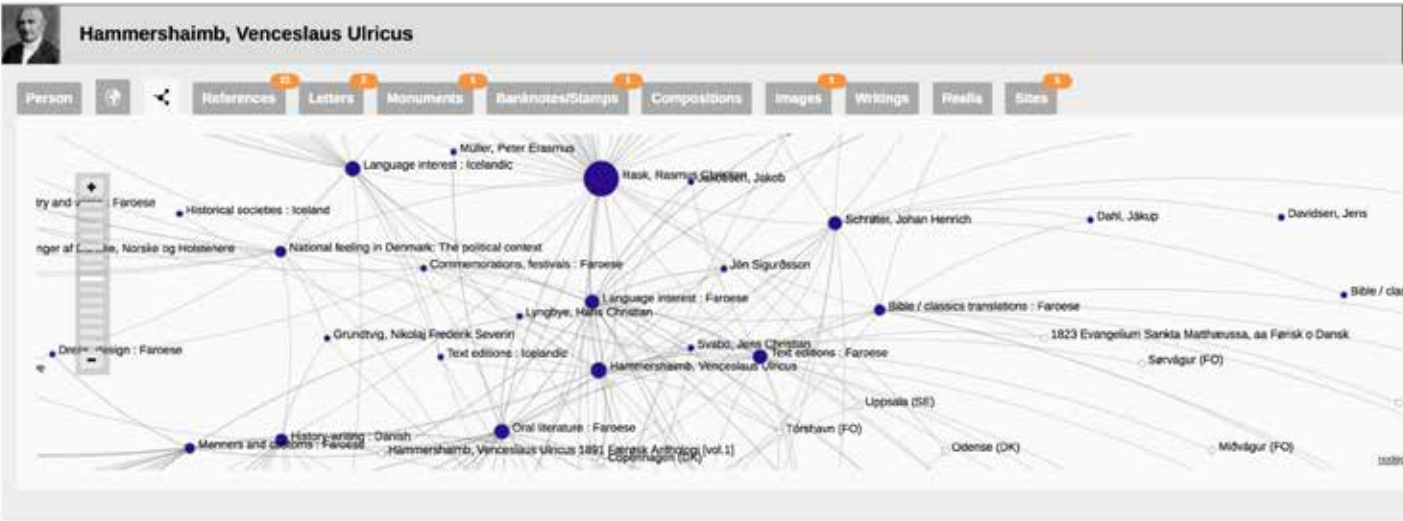
Fra vort Selskab beder jeg Dem endvidere modtage de to Bind for 1844–1845 og for 1846 af vore Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie, udgivne af Selskabet. Deri vil De finde flere Afhandlinger, som jeg antager ville have en speciel Interesse for Dem, saasom (...) Færøiske Folkesagn, med tilføiede Bemærkninger om den færøiske Udtale, medd. af V. U. Hammershaimb (Ann. 1846, p. 358–367).

Í sama brævi takkar hann brøðrunum fyri blíðskapin, tá ið hann fyri stuttum var og vitjaði teir í Berlin.⁶

Fyri at ognar sær heiti sum upphavsmaður at skriftmáli tjóðarinnar tørvar einum at granska – ja, av sonnum søkka niður í – fortíðina og gerast eitt við hana. Og hetta var júst tað, ið varð lívssetningur Hammershaimbs. Hann fekk dyggan stuðul frá kveikjandi starvsbrøðrinum Rafn. Í grein frá 1847 skrivar hann:

For at bevare hvad der endnu er levnet af kvæder, frasagn, ordsprog, lege o.s.v., samt for at lære sproget at kende, som det tales på de forskellige øer, bestemte jeg mig i foråret 1847 til at gøre en rejse derop (...) Hertil opmuntredes jeg også af Etatsråd Rafn og flere, som havde noget bekendtskab til og interesse for de færøiske kvæder og øvrige oldtidsminder.⁷

Hetta er ein umboðandi endurgeving av Hammershaimb, haðani hann viðurkennir sítt ynski um at varðveita føroyska skaldskapin av manna-munni eins og føroyska málið sjálvt. Harumframt er umráðandi at ávísar, at sum savnari hevði Hammershaimb eitt tómrúm at fylla, av tí at líknandi arbeiði hjá Just Mathias Thiele í Danmark (1823 & 1843) ikki fevndi um føroyskt tilfar.⁸ Hammershaimb hámetti eisini Rafn.

Kervi Hammershaimbs – Fólkaminni og mentanarlig nationalisma

Greinin, Rafn sendi Jacobi Grimm, varð prentað í *Annaler for Oldkyndighed og Historie*,⁹ ið Kongaliga Norðurlandska Fornritafelagið gav út. Felagið prentaði somuleiðis eina grein hjá George Stephens í *Antiquarisk Tidsskrift* í 1845.

Greinin kallaðist *Færøiske Trylleformularer*. Aftan á innleggið hjá Christian Ploøen er í sama tíðarriti ein grein hjá Hammershaimb, ið eitur *Færøiske Sagn*. Í henni fylgir hann ráðunum frá George Stephens í 1845 um at byta sagnir og annað tilfar sundur undir ymiskum yvirskriftum. Hammershaimb skilti fólkaminni í fyra bólkar – sagnir, søgur, heimligt og gand.

Rafn og Føroysk mentan 1817–1846

Sum ein skandinavistur var Rafn kunnigur við íslenskar bókmentir og gjøgnum hesar keldur við føroyska mentan, bókmentir og menning. Útgávan av *Sjúrdar kvæði* og vaksandi vitanin um Føroyar vakti ans millum útlenskar alfroðihøvundar og ummælarar fyri Føroyum og føroyskari mentan.

Í 1832 gav Rafn út *Færeyínga Saga eller Færoboernes Historie i den Islandske Grundtext med færøisk og dansk Oversættelse* (týtt til týskt í 1833), ið á mangan hátt var eins týdningarmikil og *Sjúrdar kvæði* frá 1822. Rafn gjørdist so statt ein lykklapersónur, tá ið talan var um stuðul til føroyska samleikan, rættsskriving frá 1846 og mong onnur øki frameftir.

Hammershaimb gav sum ungur maður í 1846 út ta fyrstu føroysku mállæruna – við romantisku mentanarnationalistum og málvísindamonnum sum til dómis Rask og øðrum navnfromum vísindafólkum sum fyrimynd. So statt var byrjanin hjá føroyska skriftmálinum merkt av nógvum tvørtjóða

hugskotum, ið ferðaðust aftur og fram millum lond, og av fólkum, ið samstarvaðu í samanknýttum kervum. Í hesum síggja vit eisini máttin handan romantisku nationalismuna í 19. øld.

Í 1842, 1847–48 og aftur í 1853 var Hammershaimb í Føroyum at granska málføri og savna kvæði, søgur og sagnir, sum hann gav út í síni egnu mállæru: *Færøiske kvæder I* (1851), *Færøiske kvæder II* (1855) og einari nýggjari týðing av *Færeyínga saga* (1884). Hann las gudfrøði, men kendi skandinaviska málfroði sum sítt sanna kall. Hann gjørdist kendur, tá ið hann – eggjaður av til dómis Svend Grundtvig, N. F. S. Grundtvig, Rafn, Niels Barfoed og mongum øðrum – fór undir at skriva um politisku støðu og tign føroyska málsins í síni fyrstu grein “en færing”.

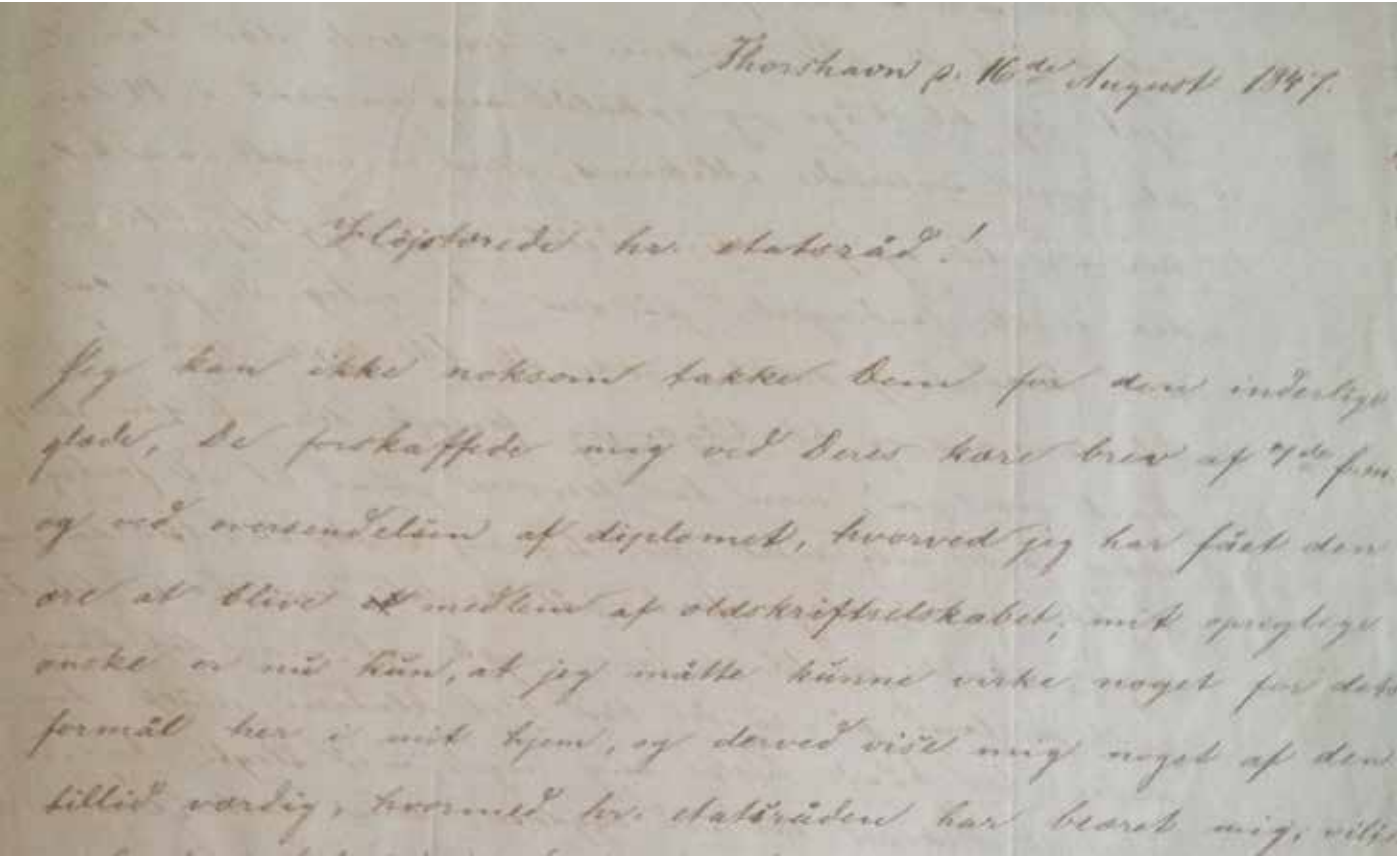
Rafn og Hammershaimb

Í 1847 fekk Hammershaimb fullan limaskap í Kongaliga Norðurlandska Fornritafelagnum. Í einum brævi, skrivað í Havn og dagfest 17. august 1847, takkar hann Rafn og kennir seg heiðraðan við limaskapinum:

... mit oprigtige ønske er nu kun, at jeg måtte kunne virke noget for dets formål her i mit hjem og derved vise mig noget af den tillid værdig, hvormed Hr. Etatsråden har beæret mig, viljen og lysten føler jeg stærkt (...)..¹⁰

Við greining av øðrum brøvum til Rafn kann avdúkast, hvussu Hammershaimb savnaði søgur og hví. Eisini ber til at endurskapa, hvagar hann fór og ikki. Hann greiðir frá gerandistrupulleikum, gremur seg um, at hann ikki megnar at avhenda síni handrit rættstundis orsakað av prestastarvinum, og vátar, at hann kennir Rafn so mikið væl, at hann hevur verið gestur í heimi hansara í Keypmannahavn.¹¹

Mynd 3. Partur av Netverkinum hjá Hammershaimb frá Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe (ERNiE).

Mynd 4. Brot úr brævi hjá Hammershaimb til Rafn í 1847.

Frá 1840-unum og frameftir skrivaði Hammershaimb niður eina ørgrynnu av føroyskum skaldskap

Færøsk anthologi

Við antologiini, ella tekstasavninum, fekk Hammershaimb endaliga viðurkenning fyri einari nýggjari føroyskari sjálvsmynd, og við skaldskapi av mannamunni gav hann føroysku tjóðini grundarlagið. Týðandi var tað eisini, at partar av tekstasavninum vóru skrivaðir á donskum, sum bendir á, at bókin eisini var ætlað einum útlendskum lesarahópi, hvørs viðurkenning hevði alstóran týðning fyri at fullfígga hesa sjálvsmynd.

Tá ið Hammershaimb skrivaði um materiellu mentanina og lívið hjá gerandisføroyinginum, nýtti hann altíð hugfarsligar og friðsælar ‘pastoralar’ lýsingar, og ferð eftir ferð prísaði hann náttúruni og landslagnum í bygðunum, mangan sum mótsetning til býin:

... idet øerne vise sig for beskueren liggende i en stor halvcirkel med deres fjældtoppe og tinder, deres lodrette forbjærge, hvor søfuglene have deres stade, dejlig grønne fjældsider*) (*líðir*), hvor får og

kør gå og græsse. (...) ... skönt husene i disse bygder ikke ere meget fremtrædende, idet deres med grønsvær dækkede tage ikke let i afstand skelne sig fra de omgivende grønne marker; kommer man nærmere, vise de tjærede huse sig med den hvide grund og de malede vinduer tydelig. (*Hammershaimb, 1991, s. XXVI*).

Hetta er ein hugfarslig mynd av landinum, haðani Hammershaimb vendir tí nýttímans Havnini bakið og leggur dent á náttúru, seyð og landslag í staðin.

Hammershaimb skilti, at tilveran og úrvalið av tí bygdarliga, almúguni og tí munnliga tilfarinum ruddaði slóð fyri at grundfesta eina veruliga tjóð við politiskari heimild. Í slíkum tjóðum stóðu kvæði, sagnir og skaldskapur av mannamunni høgt í metum.

Hammershaimb ger eisini grindadráp til eina fólkaminnisfrøðiliga pastoralu ella hirðasøgu:

Tá ið ein stund var umliðin, nærkaðust vit so mikið, at blástur hoyrdist av grindini; – tað var silvikni og logn, sjógvurin stóð sum ein sveiti, og fjøllini stavaðu niður í hann. Stór sýntist grindin at vera; teir ætlaðu hana minst til einar átta hundrað hvalir. (...) Nú verður lagt frá landi og tikið til árarnar, húgvurnar lagðar á bekk

songurin ljóðar nú frá bátum í hundratal, sum fara av stað, hvør við sínum tunga farmi (...) ... og mangt hjarta hevir blotnað, og mangt eyga verið vátt, sum á landi hevir staðið og skoðað út yvir henda lovandi herin, sum prísar Gud og takkar av innarsta hjarta fyri miskunn og náði. (*Hammershaimb, 1991, s. 397–403*.)

Úr hesum sjónarhorni er náttúran guddómlig, og villa sjónarmiðið um mentanarloysi í Grindavísuni hjá Pløyen – sjálvt blóðið og brestandi bátarnir – er horvið. Frágreiðing Hammershaimbs lýsir ikki føroyingar sum djarvar, reystar ella óræddar fyri deyðanum, men sum eitt kór, ið syngur Gudi lovsong.

Arbeiðslag Hammershaimbs

Enn tann dag í dag verða sagnir nýttar á minnisvarðum og prýðislist. Harumframt eru nútímans føroyskar bókmentir fullar av sagnum, og enn í dag er skaldskapur av mannamunni flaggskip føroyska mentanararvsins.

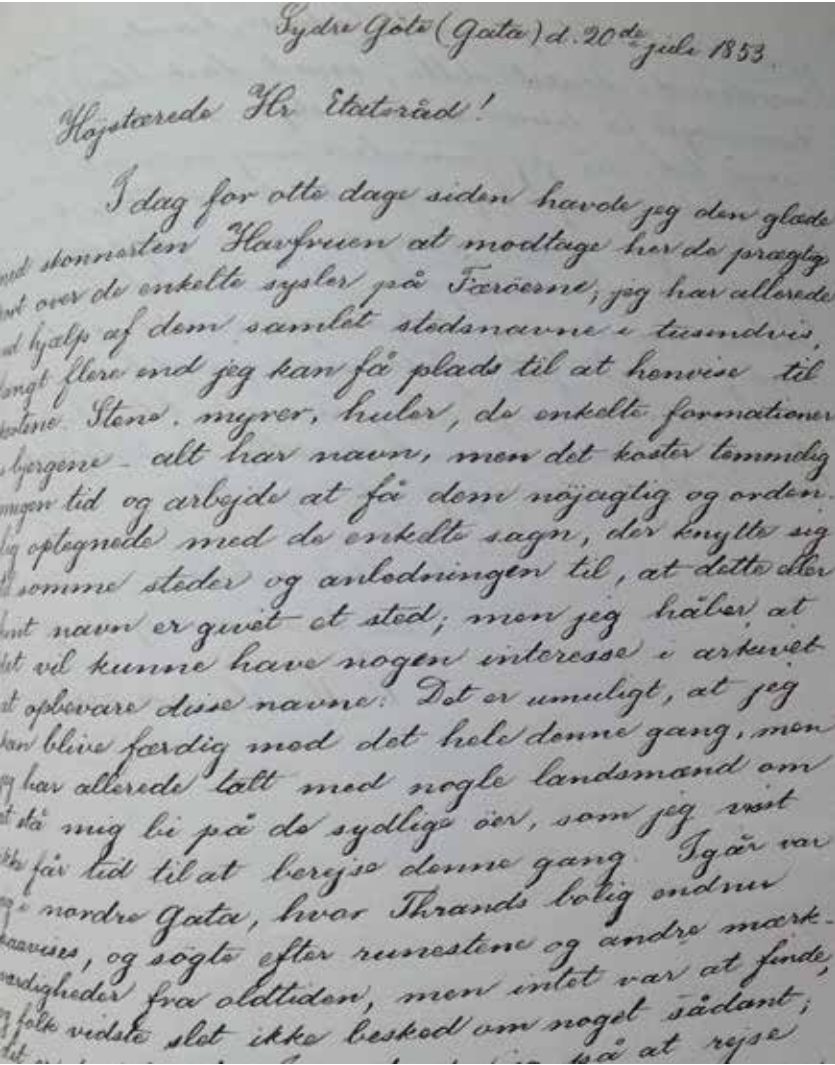
Í brøvum sínum til Rafn nevni

... en lille rulle skråtbak er en mægtig overtaler her hos Sandøingerne. Her har jeg også fåt endel sagn, æventyr, ordsprog og gåder; jeg har nu sat de fleste her i bygden i bevægelse, så de møde nu uopfordrede hos mig fra morgenstunden af ... men der er en farlig ting: de komme aldrig i forlegenhed, om de ikke huske noget i kvæderne, digte de strax på stående fod af dem selv noget istedetfor, og det virkelig ret godt.¹²

Í 1852 sendi Hammershaimb ein hóp av sagnum til *Antiquarisk Tidsskrift*. Teirra millum vóru 23 sagnir, ið seinni vórðu viðurkendar í føroysku antologiini.¹³ Hammershaimb útvegaði sær tær ikki úr nøkrum savni (einki var til tá), og heldur ikki gav hann út nøvnini á heimildarfólkunum.

Hammershaimb prísaði náttúruni og landslagnum í bygðunum, mangan sum mótsetning til býin. Soleiðis grundfesti og skilmerk

Sum skaldskapargrein líkist pastoral

endurskapa, varðveita og samstundis romantisera ein hvørvandi lívshátt, har sagnirnar eru liður í at røkka hesum máli.

Hammershaimb sum mentanarligur tjóðskaparmaður

Bæði Hammershaimb og Rafn vóru slóðbrótarar fyri romantisku nationalismuna og tí talsmenn fyri hugtøk og mannagongdir við umskarandi kervum og serkønum fólki innan ymisk øki. Í hesum sambandi hava bókavørðir, yrkisgranskarar, skjalavørðir og mong onnur verið áhugað í fyrstu spírunum av tjóðskaparligu mentanini í kjalarvørrinum á hugtakinum um romantiska nationalismu.¹⁴

Hammershaimb var ikki avbyrgdur í Føroyum, men livdi mesta av lívi sínum í Danmark og hevði sambond um alt Skandinavia. Eyðsæð er, at Rafn við sínum stóra kervi átti ein stóran leiklut í at mynda hann sum ein týðandi romantiskan nationalist.

Mynd 5. Bræv frá Hammershaimb til Rafn í 1853. Úr arkivinum á Kongaliga Norðurlenska Fornritafelagnum. Her hevur dóttir Rafn reinskrivað brøvini.

Mynd 6. *Færøsk anthologi*.

ROMANTISK NATIONALISMA Í EVROPA

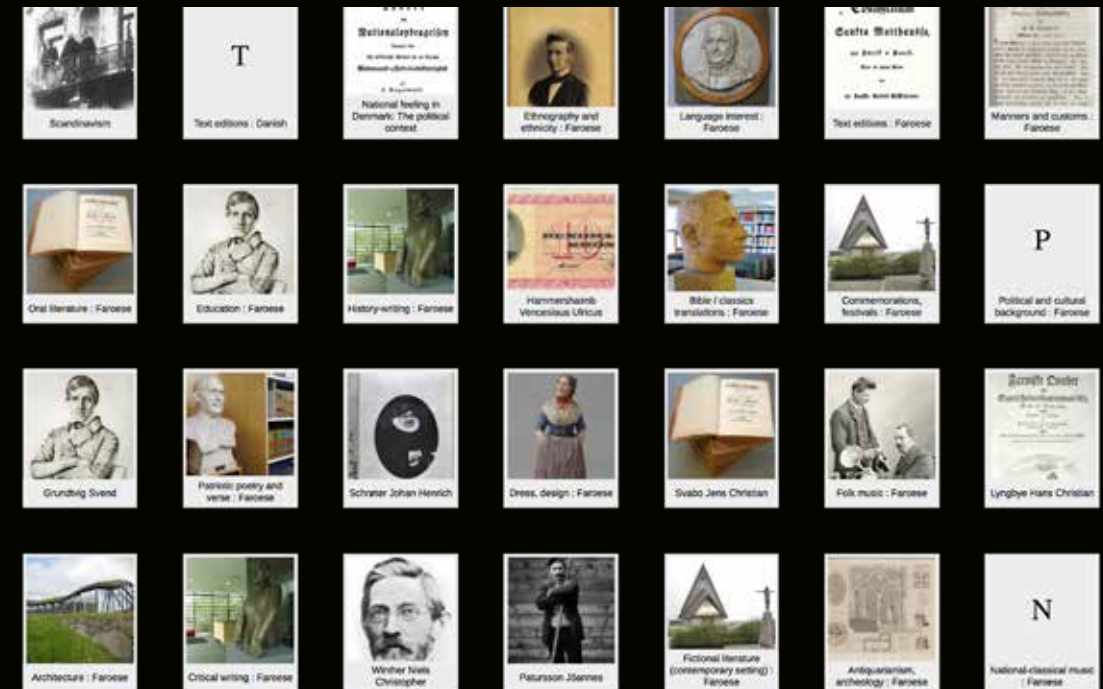
– *Talgilda hugvísindaliga verkætlanin Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe (ERNiE)*

Mest umráðandi og merkisverda felagsverkið, sum granskarar hava givið út í nógv ár, er tveybindverkið *Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe* (...) Alfrøðin vísir okkum eitt av tríati mentanarligum fyrbrigdum (so sum gudalæru, søguligu skaldsøguni, tjóðskaparligum sjónleikum) og nærum fimmti tjóðum. Fleiri hundrað greinar snúgvá seg um kend fólk. (...) Ein nýggjur heimur á hvørjari síðu.

Times Literary Supplement 2019

Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe (ERNiE) sum útkom í 2018.

Nakrar av føroysku greinunum.

Føroyar eru við í stóru granskingarverkætlanini Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe (ERNiE). Í januar høvdu vit tann heiður, at enska blaðið Times Literary Supplement útnevndi Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe (ERNiE) til eitt av ársins bestu bókaverkum í heiminum. Verkið kann síggjast og lesast bæði á Landsbókasavninum og á Býarbókasavninum í Havn

LONGU Í NÍJTJANDU ØLD (1790–1914) kom fram ein mentanarlig nationalisma í Evropa, og sum ein avleiðing fekk hon stóra ávirkan á smærri lond og øki sum Føroyar. Ein serlig sjálvsmynd varð til, og í hesi sjálvsmynd høvdu mentan, tónleikur, skaldskapur á mannamunni og søgubókmentir ein nýggjan leiklut.

Men tað at skriva niður kvæði og ævintýr í níttjanda øld, snúði seg eisini um eina tjóðskaparliga hugmyndafrøði. Til dømis er tað at savna skaldskap á mannamunni og skriva tjóðskaparliga søgu og skaldskap nakað av tí mest politiska, sum vit kunnu gera, bæði fyrr og nú. Lívsverkið hjá einum mentanarligum nationalisti frá brøðrunum Grimm, til Moe í Noregi og seinni til Hammershaime, er politiskt. Mentanarnationalisma hevur megi og dynamikk, og ikki minst má hon skiljast í einari samanberandi granskingartilgongd.

Tjóðskaparligir samleikar eru ikki upprunaligir,

men tongdir at viðurkenning meiri enn nakað annað. Vit síggja okkum í mun til hini.

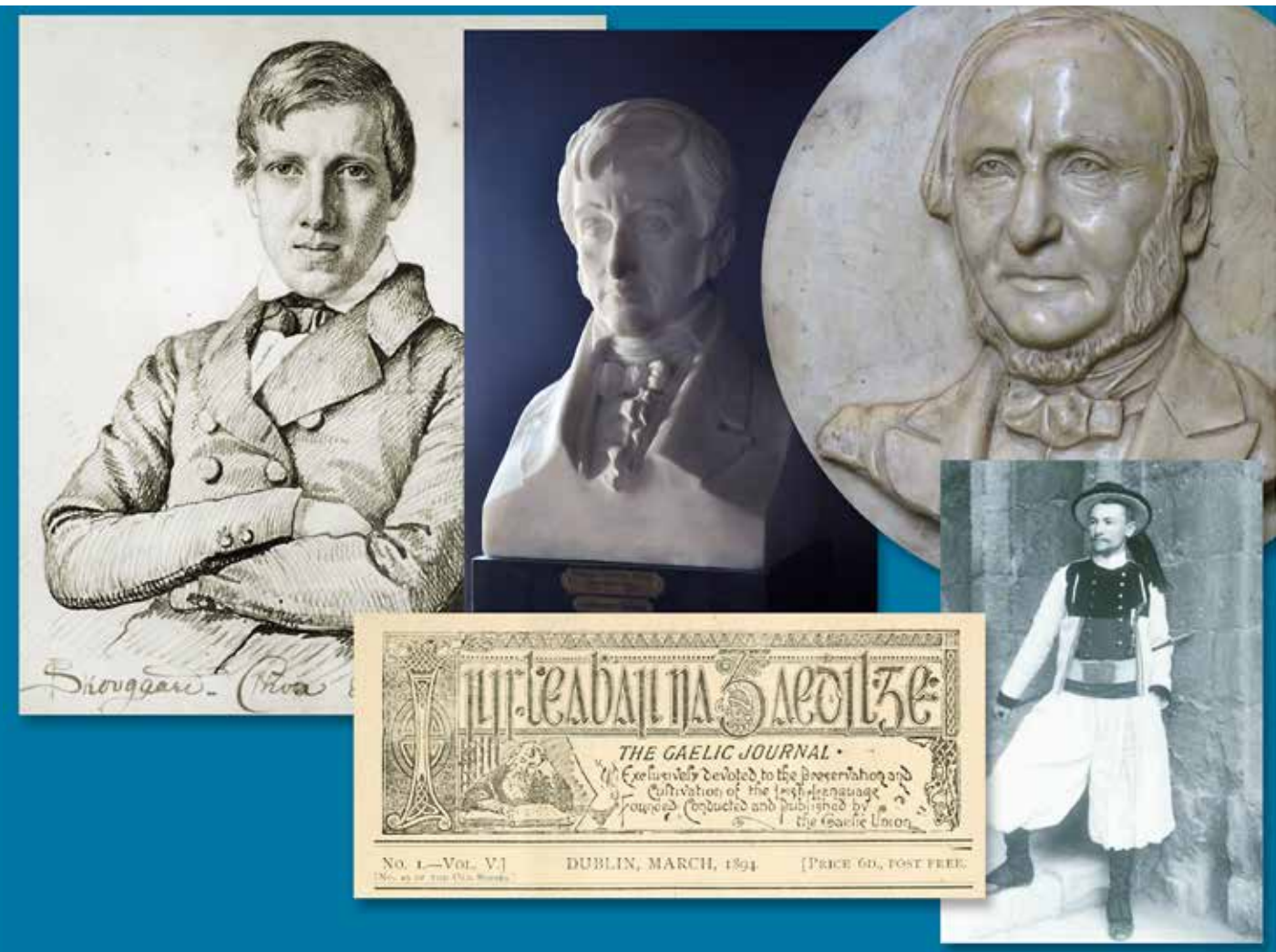
Á granskingarstovninum SPIN – Study Platform on Interlocking Nationalisms – á Universitetinum í Amsterdam hava vit gjørt størstu samanberandi verkætlanina í gransking í nationalismu, ið er gjord higartil, kallað ERNiE ella Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe.

Tað serliga við ERNiE er, at øll verkætlanin frá byrjan er hugsað sum samanberandi og sum talgild hugvísindi, ið millum annað kunnu ávísa, hvussu netverk av mentanarnationalistum virkaðu og hvussu ymisk mentanarlig øki, miðlar og persónar arbeiddu saman um at gera tjóðir.

SPIN hevur síðani 2008 arbeitt við at kortleggja, hvussu mentanarlig nationalisma í Evropa varð spreidd í 50 londum við meiri enn 40 ymiskum mentanarnationalistiskum fyrbrigdum, til dømis innsavnan av kvæðum og tjóðskaparligari søguskriving úr Albania, Írlandi og til Føroya.

Kim Simonsen
K.Simonsen@uva.nl

ph.d. og mag.art

Dømi um myndir, sum lýsa romantiska nationalismu.

Myndasamanseting: Ole Wich

Ein sjónliggerð av netverki kann síggja soleiðis út.

350 granskarar og høvundar hava kortlagt, hvussu intellektuel, søgufrøðingar, filologar, høvundar og málara og til dømis lærugreinir sum skaldskapur á mannamunni, filologi, søguskriving, útgávuvirksemi og annað hava elvt til altjóða og tvørtjóða netverk og skapt tjóðskaparligar samleikar, ið vísa, hvussu romantisk nationalisma hevur elvt til evropeiska søgu og politikk, ið vit enn merkja í dag.

ERNiE er bæði eitt vanligt bókaverk og ein talgild verkætlan, ið kann kortleggja sambond millum tjóðskaparrørslur, persónar, støð, lond og mentanarliga nationalismu alt í senn.

ERNiE er eisini ein kortlegging av t.d. nær og hvussu tjóðbúnar vóru uppfunnir longu í 19. øld. Tí ber til at síggja, hvussu líkir teir eru.

Føroyar við í verkætlanini

ERNiE hevur eitt veldugt tilfar av myndum, tekstum og skjalprógvum, ið annars ikki hava verið at sæð fyrr. Føroyar eru við í hesi verkætlan, og har eru einar 40 greinar um alt frá byrjandi áhuganum fyri máli, útgávuvirksemi, innsavnan av kvæðum og skaldskapi á mannamunni til antikvariska áhugan í føroyskum skaldskapi, um hvussu tjóðarítrótt okkara varð til og um tjóðbúnan. Við eru greinar um til dømis V. U. Hammershaimb, Dr. Jakobsen, Jóannes Patursson, J. C. Svabo og nógv onnur, sum øll verða sett í samband við eina tvørtjóða romantiska mentanarnationalismu.

Evropeiskir samleikar og sjálvsmyndir

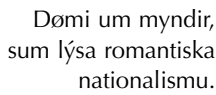
ERNiE er partur av einari vend móti at granska tað tvørtjóðarlaga. Flestar kanningar í søgufrøði, listasøgu og bókmentasøgu hava framvegis ein ein-særis og einoygdan høvuðsdent á eini tjóð, ofta eins egnu tjóð, ið kemur av, at lærugreinirnar upprunaliga kyknaðu, tá ið tjóðskaparrørslur tóku seg fram. Til dømis vórðu flestu lærugreinir, sum eitt nú søgufrøðin, nýttar til at geva tjóðini vísindaligt lóggildi sum ‘hjálparvísindi’, tað vil siga, at arbeitt verður ofta við einari verkætlan frá nítjandu øld, har tjóðin onkusvegna er karmurin, og har umheimurin og ymisk rák eru eitt slag av tapeti aftanfyri.

Romantisk nationalisma.

ERNiE er eisini ein kortlegging av t.d. nær og hvussu tjóðbúnar vóru uppfunnir longu í 19. øld. Tí ber til at síggja, hvussu líkir teir eru.

Myndasamanseting: Ole Wich

Tað sermerktu við ERNiE er, at vit kunnu ávísa hvussu til dømis netverk av mentanarnationalistum virkaðu, hvussu ymisk mentanarlig øki eru, og hvussu miðlar spældu við. Her eru talgildar greinar og 'hyperlink' millum allar persónar, øki og evnir. ERNiE hevur eisini talgild tól, so til ber at gera eitt nú netverk millum fólk og øki sjónlig. Á heimasíðuni finna vit eisini brøv, umráðandi greinar, bókmentir, sangir, yrkingar og talur, ið kortleggja tvørtjóða grundkervið, sum evropeisk nationalism er bygd á. Vit kunnu somuleiðis eygleiða, hvussu romantiska nationalismen tók seg fram og spjaddist til øll lond í Evropa nærum í senn.

KIM SIMONSEN er granskari á SPIN – Study Platform on Interlocking Nationalisms, har hann hevur arbeitt síðani 2014, m.a. sum post.doc. og verkætlanarleiðari fyri norðurlenska partin av ERNIE, ph.d.-vegleiðari o.a. Nú er hann granskari á Department of History and European Studies á Universitetinum í Amsterdam, Senior Fellow á Vossius Center for the History of Humanities og lektari við Universitetið í Bergen.

Keldur: *The Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe* (ERNiE) <http://ernie.uva.nl/viewer.p/21/54>

“Henda framúrskarandi alfróðibókin er ein bendingarík upplýsingarkelda um mentanarliga bakstöðid fyri at mynda tjóðir. Tann fjolbroytta og munagóða skipanin við krossávísingum loyvir, at farid verður aftur um undankomnar kanningar at kortleggja allar evropeiskar tjóðir víðfevnt, sama hvussu stórar ella mektigar tær eru, bæði eystanfyri og vestanfyri. Hon er eins óheft í at greina romantiska nationalismu, sum tær nítjandaaldrar tjóðarvørslurnar, id finga íblástur frá henni, sum hon er eggjað til av eini hugsjónarligrari menningarætlan um alt Evropa at bota um nationalu mentanina...”

Miroslav Hroch, Prag

“Við tað at ‘the Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe’ er stórlatin í vavi og, sum eg dugi at siggja tað, lýtaleys úr hondum greidd, er hon eitt týðningarmikið uppiskoyti til alfrøðibøkurnar, sum frammanundan eru skrivaðar. Hon fer at verða ómissilig fyri vísindafólk í øllum vísindagreinum, ið viðvíkja antin nationalismu ella romantikkini.”

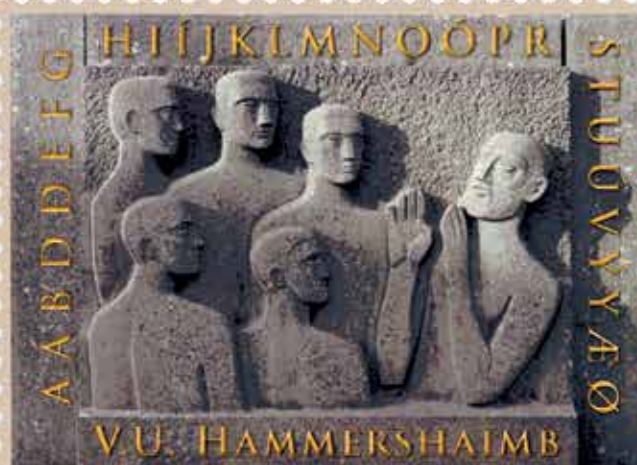
Peter Burke, Cambridge

Patrick Geary, Princeton

V.U. HAMMERSHAIMB

Posta miniark, lagt til rættis av Ole Wich og Kim Simonsen

200 ÁR

JANUS KAMBAN 1819 - 2019

V.U. HAMMERSHAIMB FØROYAR 11 KR
V.U. HAMMERSHAIMB FØROYAR 17 KR
V.U. HAMMERSHAIMB FØROYAR 19 KR

...har der
...rd efter at
...lindt gørelse
...der, som i sprog,
...leve i folket
...som også at
...redse, hvor jeg
...u meddelser
...me min at træ
...opmuntret fra
...ven af forbrøder til
...vished først ved
...for sagen og ven-
...sraad Wester-
...er for at skaffe
...af det Smithske
...undersøgelse
...na perne - og
...professor H. Grøn-
...til mig i denne
...hinanden ved
...ledes af, og da
...keviserne.

...for Tilfreds-
...vordring fra
...til udgivelse

V.U. HAMMERSHAIMB 200 ÁR SUM MINIARK

Í hvørji tjóð eru menniskju, ið fáa so stóran týdning, at trupult er at taka samanum teirra langa lív og ómetaliga stóra virksemini og enn minni ta broyting, ið tey skaptu fyri fólk, mentanina og landið

EIN TÍLÍKUR MAÐUR var Venceslaus Ulricus Hammershaimb (1819-1909), í vanligari talu róptur V. U. Hammershaimb ella bara Hammershaimb.

Orsakað av sínum mongu málsligu, bókmentaligu og mentanarligu avrikum gjørdist hann uttan samanbering týdningamiklasti persónurin í føroysku mentanarlívi í 19. öld.

Sum mentamaður, málgranskari, embætismaður og sum próstur, var hann við til at gera føroyska skriftmálið.

Hann savnaði og gav út fólkinum føroysku tjóðarinnar, føroyskar vísur, orðatøk og annan mentanararv.

Gudfrøðingurin Hammershaimb

Ungi Hammershaimb gjørdist studentur í 1839 í Keypmannahavn, Síðani læs hann gudfrøði við Lærda Háskúlan í Keypmannahavn og gjørdist lutherskur prestur, men hann metti norðurlenska málgranskning (filologi), sum rætta kall sítt.

Hann var føddur í Sandavági. Eftir loknan lestur gjørdist hann sóknarprestur, fyrst í Norðstreymoy, síðani í Eysturoy og síðani próstur í Føroyum.

Til hann flutti úr Føroyum í 1878 til embæti í Danmark, var hann kongvaldur limur í lögtinginum.

Útgevarin og innsavnarin Hammershaimb

Í fyrstu skriftum sínum skrivar Hammershaimb um síni stóru mál og dreyrar, sum eru at bjarga teimum fornminnum, ið enn finnast sum gamlar leivdir í málum, kvæðum og í sagnum, ið liva á tungu føroyinga.

Her fór hann undir tað, sum seinni skuldi gera hann navnframan og sum gjørdist veruliga lívsverk hansara.

Frá mitt í 1840'unum gav hann út greinar um skaldskap av mannamunni, sum hann hevði savnað inn á fleiri ferðum í Føroyum. Hesar greinar vórðu m.a. givnar út í donskum tíðarritum.

Risin og kellingin

Á 17,- kr frímerkinum sæst elsta kenda andlitsmyndin av Hammershaimb. Í bakgrundini á frímerkinum síggjast eisini Risin og Kellingin sædd úr Tjørnuvík.

Kim Simonsen
K.Simonsen@uva.nl
ph.d. og mag.art

Mynd: Ole Wich

Eisini er eitt brot úr søgnini um Risan og Kellingina. “Risi og Kelling” innsavnað av Hammershaimb og prentað í danska tíðarritinum “Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie” í 1846 og givið út av Det Kongelige Danske Oldskriftselskab.

Hammershaimb sum endurnýggjari av skriftmálinum

Føroyingar minnst serliga Hammershaimb, sum tann, ið endaliga evnaði til føroyska skriftmálið.

Útgávan hjá Hammershaimb av føroyska skriftmálinum við t.d. bókstavinum “ð” varð gjord við íblástri frá málfrøðingum tá í tíðini, ið allir vóru upptiknir av íslenskum máli og bókmentum.

Tað var eisini í hesum umhvørvi, at Hammershaimb skrivaði sínar fyrstu greinar, m.a. eggjaður av eini røð av lærdum dønum.

Tann stóra finalan – Færøsk Antologi 1891

Útgávuvirksemið kom í hæddina við verkinum Færøsk Anthologi frá 1891, ið sæst á 11,- kr. frímerkinum.

Hetta veldiga verk inniheldur bæði ein søguligan og málsligan inngang, orðasavn og yvirlit, umframt tey týðningarmiklastu kvæði, fólkvísur, sagnir og orðatøk, ið finnast í Føroyum. Tey flestu av hesum stava úr søvnum hjá Hammershaimb sjálvum.

Í hesum veldiga verki lýsir Hammershaimb siðir og siðvenjur hjá vanligu fólkinum, mentanarlaga ríkidømið og viðurskiftini hjá fólkinum til land og náttúru. Hesar fólkalívsmýndir komu at ávirka føroyskar fagurbókmentir heilt upp til okkara dagar, og Færøsk Antologi gjørdist sostatt eitt vegamót í tjóðarinnar samleika.

Upprunahandritið til “Fortale” í Færøsk Antologi sæst sum bakgrund á smáarkinum, og har í teim fyrstu linjunum finna vit aftur mál og dreymar ungdóms hansara, ta somu yvirlýsingina.

Mentanarlígi týðningur Hammershaimbs

Í 1893 vitjaði Hammershaimb Føroyar fyri seinastu ferð og fekk hann tá eina hjartaliga móttøku. Enn minnst føroyingar í stóran mun Hammershaimb. Flestu føroyskir rithøvundar kring næstseinasta aldamót hava skrivað yrkingar honum til heiðurs.

Í 1919 varð fyrsti minnisvarðin reistur í Sandavági, heimbygd hansara; seinni, í 1948, kom ein annar minnisvarði í Havn. Hesin gjørdist heldur ikki tann seinasti.

Í 1980 gav Postverkið út eitt frímerki av V.U. Hammershaimb og hann prýddi føroyska hundradkrónuseðilin í fleiri áratíggjur.

MÁLDEYÐI OG MÁL- SKIFTI

Málskifti er tað, at farið verður frá at tosa eitt mál til eitt annað. Eitt ofta nevnt dømi er skiftið í Hetlandi frá norn til enskt. Fyri onnur snýr tað seg um, at tað skal loysa seg at tosa eitt mál. Um tað ikki loysir seg, so skifta fólk mál. Í Føroyum hevur ein tvímælisstøða verið ímillum føroyskt og danskt í øldir. Tvímælisstøðan hevur verið støðug og hevur verið við til, at vit hava varðveitt okkara mál. Men støðan kann broytast. Málamót millum føroyskt og enskt k a n n føra til málskifti yvir til enskt

Hjalmar P. Petersen
hjalmar@setur.fo

Prof., dr. phil.,
Fróðskaparsetur Føroya
Føroyamálsdeildin

Tað KANN MEIRA ENN SO vera, at vit standa yvir fyri einum málskifti í Føroyum í framtíðini, har vit fara frá føroyskum yvir til at tosa enskt. Eg skal koma inn á málskifti seinni, men fari fyrst at siga nøkur orð um máldeyða.

Hví mál doyggja út

Ymiskar grundir eru fyri, at mál doyggja út. Ein er fólkamorð, sum dømi er um við indianarunum í USA, ið blivu dripnir frá hond, og sama hendi eisini í Avstralia, har ið upprunafólk blivu dripin,

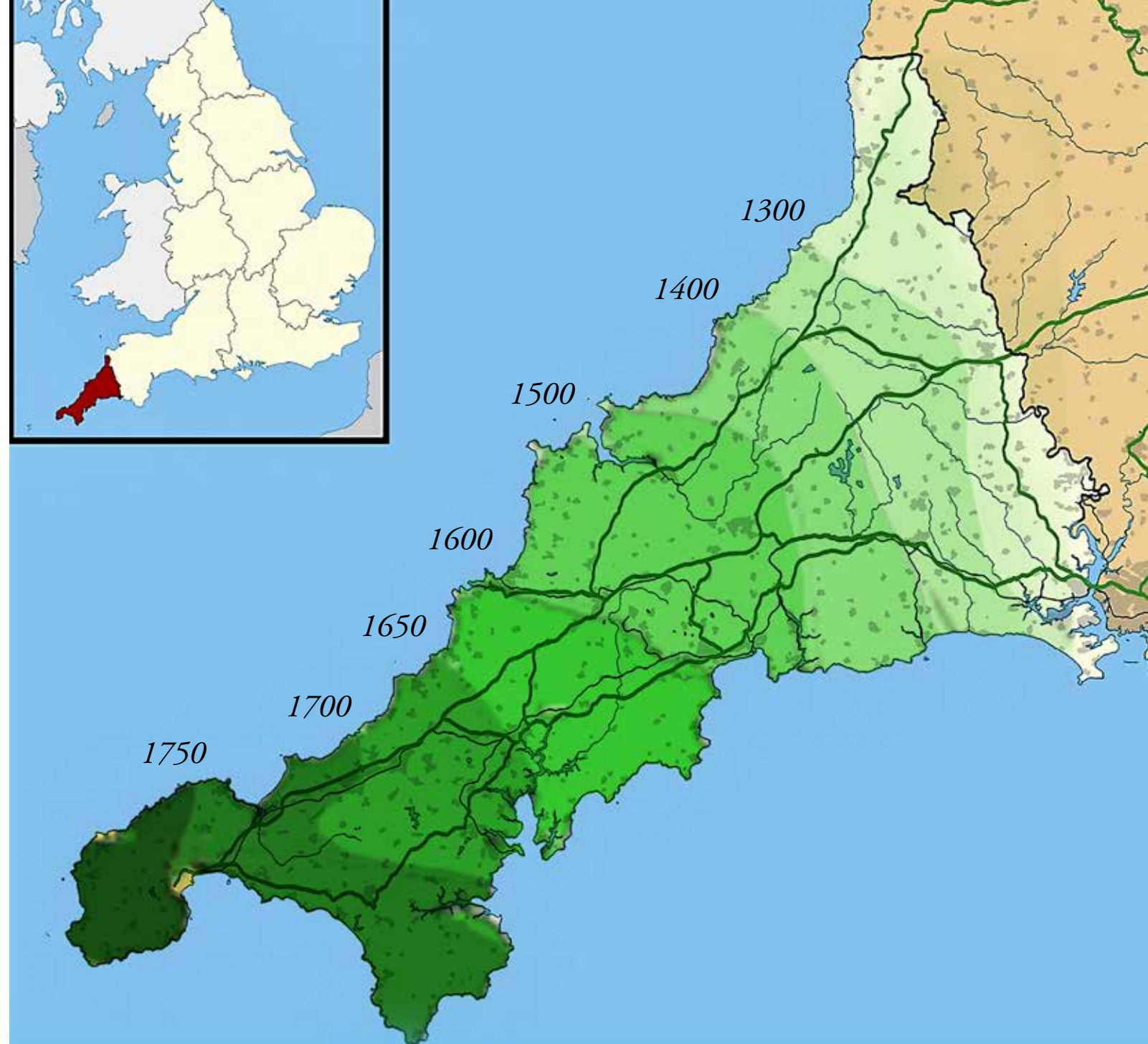
tá ið meginlandið varð gjørt til hjáland hjá Onglandi. Fleiri onnur dømi eru um fólkamorð og máldeyða, men nevnd verða ikki fleiri dømi í hesum umfari.

Mál kunnu doyggja, tí fólk verða rikin burtur úr økjum, tey búðu í, og eisini eru farsóttir grund til máldeyða. Tá ið evropearar komu til Suðuramerika, høvdu teir meslingarnar og pokurnar við sær. Indianarar vóru ikki immunir fyri hesum sjúkum og doyðu í hópatali, og soleiðis doyðu eisini mál út.

*Fira hongar, fira gongar,
fira staad upo skø,
twa veestra vaig a bee,
and ane comes atta driljandi.*

*Fýra hanga, fýra ganga,
Fýra standa uppí ský
Tvey vísa veg á bø
Og ein darlar aftast*

Norn – dømi, ið Jakob Jakobsen savnaði á Unst í 1890-unum. Høgrumegin er tann føroyska gátan.

Mynd 1.
Kortið vísir,
hvussu korniskt
misti øki til enskt.

“Ein einföld grund til at føroyskt hevur yvirlivað hesi nógvu árin er, at foreldur hava tosað føroyskt við børn síni og at vit hava ligið so isolerað í Norðuratlantshavi”

Dømi um málskifti

Málskifti er tað, at farið verður frá at tosa eitt mál til eitt annað. Eitt ofta nevnt dømi er skiftið í Hetlandi frá norn til enskt.

Hetta málskiftið stóðst av skotskum tilflytarum, ið komu til oyggjarnar. Hesir tosaðu enskt, børn teirra enskt og norn, men so fylgjandi ættarlið bara enskt. Her bleiv mál 2, M2, spakuliga til fyrstamál, M1, í staðin fyri norn, sum hevði verið M1. Hetta er eitt dømi um, at málamót førir eitt málskifti við sær.

Ein grund til, at fólk fara yvir til at tosa M2, soleiðis at tað smátt um smátt verður M1, kann vera, at tey halda, at teirra egna mál hevur lágan status. Tey halda málið vera ljótt og lítilsvert. Tað er stigmatiserað, og tí duga fólk ikki at síggja nakra grund til at varðveita sítt mál og skifta glaðiliga yvir til tað málið, sum tey halda hava hægri tign. Er eitt mál mett at vera lítilsvert millum málbrúkararnar, vilja foreldrini ikki læra børnini málið, og so er rættiliga galið, tí máltøka er eitt tað týðningarmesta fyri, at mál skulu yvirliva. Hon hendir í barndóms-árunum, og typiskt er tað soleiðis, at tá ið børn eru komin upp til umleið 12 ára aldur ella nakað seinni, læra tey ikki mál líka so lættliga sum áður.

Ein einföld grund til at føroyskt hevur yvirlivað hesi nógvu árin er, at foreldur hava tosað føroyskt við børn síni og at vit hava ligið so isolerað í Norðuratlantshavi. Tá ið málið fær eitt neiligt spjaldur á seg, gera foreldur av, at tey heldur læra børnini M2, soleiðis sum tað eitt nú hendi, tá ið summi gæliskt talandi valdu at læra børn síni enskt heldur enn gæliskt. Tann isolatión, vit áður hava upplivað, hevur gjørt, at fá eru flutt til Føroya – men hetta broytist. Hetta er øvugt av teirri støðu, sum fleiri mál í Evropa og aðrastaðni eru í. Her flyta fólk til tey øki, har ið málini vórðu tosað, og spakuliga missa tey soleiðis geografiskt øki at virka í, sum dømið við korniskum (Mynd 1).

Eitt annað, ið spælir inn, eru pengar. Tað skal loysa seg at tosa eitt mál. Um tað ikki loysir seg, so skifta fólk mál. Tað hendi eitt nú í Norðurtýsklandi, tá ið fólk fóru og fara frá at tosa lágtýskt til at tosa hátýskt. Tú fært betri arbeiðsumstøður við hátýskum og fleiri materiellar fyrimunir, so hví brúka lágtýskt? Sama hendir við írskum í Írlandi.

Málskifti kemur eisini fyri, tí tað kann vera vandamikið at tosa sítt móðurmál. Í El Salvador skiftu fólk mál eftir bóndauppreisturin í 1932, tí tey blivu dripin, um tey tosaðu sítt indianska móðurmál. Til samans blivu 25.000 fólk dripin.

Tá triðja ættarlið skiftir mál

Tá ið fólk flyta til annað land, er tað typiskt soleiðis, at triðja ættarlið skiftir mál. Hugsa tær børn hjá føroyingum í Danmark. Tað kann væl vera, at tey beinanvegin skifta mál, ella at børnini tosa føroyskt ella kanska skilja tað. Tá ið hesi so aftur fáa børn, kunnu tey hava skift mál, og tá ið komið er til triðja ættarlið, er danskt málið, ið tey brúka.

Fólk koduskifta millum føroysk og enskt

Í Føroyum hevur ein tvímælisstøða verið ímillum føroyskt og danskt í øldir. Tvímælisstøðan hevur verið støðug og hevur verið við til, at vit hava varðveitt okkara mál. Her er føroyskt M1, og eingin ivast í tí, og danskt er M2. Í dag síggja vit, at ungdommar ofta rættiliga lættliga kunnu koduskifta ímillum føroyskt og enskt. Dømi eru einstøk orð og oyggjar í setningi sum eitt nú:

- (1a) ...fyri at vita um mínir blóðpróvar eru **good**.
 (1b) ...og eg eri akkurát sum **above average testosterone compared to...**

Has#ungdómsliv (KvF, 2019)

Skal ein koduskifta, skal ein duga bæði málini væl, og tað er einki í koduskifti sum so, ið førir málskiftið við sær. Tað er rættiliga vanligt, at tvímælingar nýta koduskifti, tá ið tey tosað, serliga tvímælingar, sum eru væl fyri í báðum sínum málum. Men støðan kann broytast. Málamót millum føroyskt og enskt k a n n føra til málskifti yvir til enskt. Eitt eru ungdommar, ið glaðiliga nýta enskt. Hitt eru útlendingar, ið halda seg til enskt og ikki tosa føroyskt, m.a. tí tey ikki hava møguleikar at læra málið til fulnar. Í Hetlandi var tað soleiðis, at tá ið 25% at tilflytarunum høvdu skotskt sum fyrstamál, tá byrjaði málskifti frá norn til enskt av álvara. Her vóru tvímæltar familjur, har ið børnini fóru yvir til enskt, og tá ið tey so aftur finga børn, varð enskt teirra mál.

Hazel Hall (fødd 26. mai 1910, deyð 4. feb., 2014 103 ára gomul). Hazel Hall var tann síðsta at tosa klallam sum sítt fyrsta mál. Klallam er enn tosað sum M2 av nøkrum indianarum.

Lat meg konkretisera hetta. Í Føroyum eru uml. 50.000 fólk. Tá ið vit koma upp til 25%, ið tosa enskt (í framtíðini), so er talan um 12.500 fólk. Hetta eru føroyingar, ið fara alt meira yvir til at tosa enskt, og tilflytarar, sum brúka enskt. Um vit siga, at vit býta Føroyar upp í seks økir, so kunnu vit hava 4500 av fólkkum hesum í Havn. Nú eru 1600 eftir til hini økini, t.e. 1600 fólk tosa enskt í Vágum, 1600 í Norðurstreymoy, 1600 í Suðuroy/Sandoy, 1600 í Norðuroyggjum og 1600 í Eysturoynni. Fert tú út í Vágum ein dag, so er rættiliga stórur møguleiki fyri, at tú hittir onkran enskt-mæltan og slært yvir í enskt. Spakuliga kann hetta føra við sær, at vit fáa enskt sum fyrstamál í Føroyum.

Enskt sum skriftmál í Føroyum

Í dag er støðan tann, at føroyskt er H-varianturin

(tann hægri varianturin), tá ið talan er um skriftmálið. Í framtíðini kann tað vera enskt, sum verður skriftmálið, ið vit nýta. Málið, ið vit fara at tosa, verður eitt føroyskt litað enskt, nakað sum gøtudanskt, also gøtuenskt, og L-varianturin (tann lági varianturin, við vánaligum standardi) verður eitt enskdæmt, angliserað føroyskt talumál.

Tó er møguligt at gera okkurt ímóti hesum. Eitt er, at máltøknin skal rættiliga útbyggjast, og til tess at fáa hana í lag, er neyðugt við einum stórum tekstabanka. Út frá hesum kunnu málteldufrøðingar gera føroysk forrit, sum koma í staðin fyri ensk/donsk, soleiðis at vit tosa við bilin ella hvat tað nú skal vera á føroyskum. Neyðugt er eisini við skipaðari undirvísing av tilflytarum, og sum eg havi nevnt fleiri ferðir, so skal hon skipast eftir teimum standardum, sum eru galdandi í Evropa, sonevndum CEFR standardi.

Bókmentatilvísingar:

Nettle, David & Romaine, Suzanne. 2002. *Vanshing Voices: The Extinction of the World's Languages*. Oxford: Oxford University Press.
 Knooihuizen, Remco. 2010. Perspectives on the Norn-to -Scots language shift in Shetland. Í *Jakob Jakobsen in Shetland and the Faroes*. Turid Sigurðardóttir og Brian Smith (ritstj.). Tórshavn: Fróðskaparsetur Føroya, bls. 85-98.
 Petersen, Hjalmar P. 2010. *The Dynamics of Faroese Danish Language Contact*. Heidelberg: Winter.

SALIX PHYLICIFOLIA

PÁLMAPIÐUR EITT VIRÐIS- MIKIÐ TRÆ

Jens-Kjeld Jensen
nolsoy@gmail.com

Heiðursdoktari á
Fróðskaparsetri Føroya

Seinastu umleið 200 árini hefur nógv verið skrivað um pálmapíl. Serliga hefur ivi verið um, um pálmapíllurin kom til Føroya umleið 1660 við Ole Larvesen, sýslumanni í Eysturoy, sum hevði verið og ferðast í Noregi, og sum Svabo skrivar um í 1781-82, ella um pálmapíllur hefur vaksið í Føroyum frá fornari tíð. Men sum ávíst av m.a. Andriasi Højgaard et al. 1989, Rasmusi Rasmussen 1953 og dna-kanningum, sum Bjarke Egelund gjørdi í 2010, var pálmapíllur longu í Føroyum, tá ið sýslumaðurin Ole Larvesen tók avleggjarar við til Føroya. Nógva staðni nýttu tey bløðini frá pálmapíli til at lita ull

HÓAST PÁLMAPIÐURIN var í Føroyum, tá ið sýslumaðurin Ole Larvesen kom aftur til Føroya av ferð í Noregi, so var hann sjáldsamur tá.

Svabo skrivar “Den første man veed at have gjort Forsøg med Træplantning her, var Ole Larvesen, en Færøer og Syssemand i Østerøen. Han er og mærkværdig i den Henseende, at han var den sidste, som omtrent ved Souverainitetens Begyndelse, bygde en Skude, og sejlede med samme til Bergen, for at berette den Nød, der truede Landet, formædelst Handels/Skibenes Udeblivelse. Paa samme Sted, hvor Skibet blev byggt, nemlig paa Strendur, har han indhegnet en liden Plads, og der plantet Pile (Paalmi). De staae endnu uden Røgt eller Tilsyn, ere krumme, og bruges lidet.

Hans Syster har og plantet Pile i Oraviig i Suderøen tæt uden for Bøe-Gjærdet, som staae endnu, og ere krumme, skæve og forknyttede. I Qualviig paa Strømøen (Mynd 1) findes de i samme Tilstand, og formodes at være plantet ved samme Tiid.” Systir Ole Larvesen, sum tók pálmapíl við sær til Øravíkar, var Marjun Larvesdatter (Lavarsdóttir), betur kend sum vísa Marjun.

Hvar veksur pálmapíllur í dag?

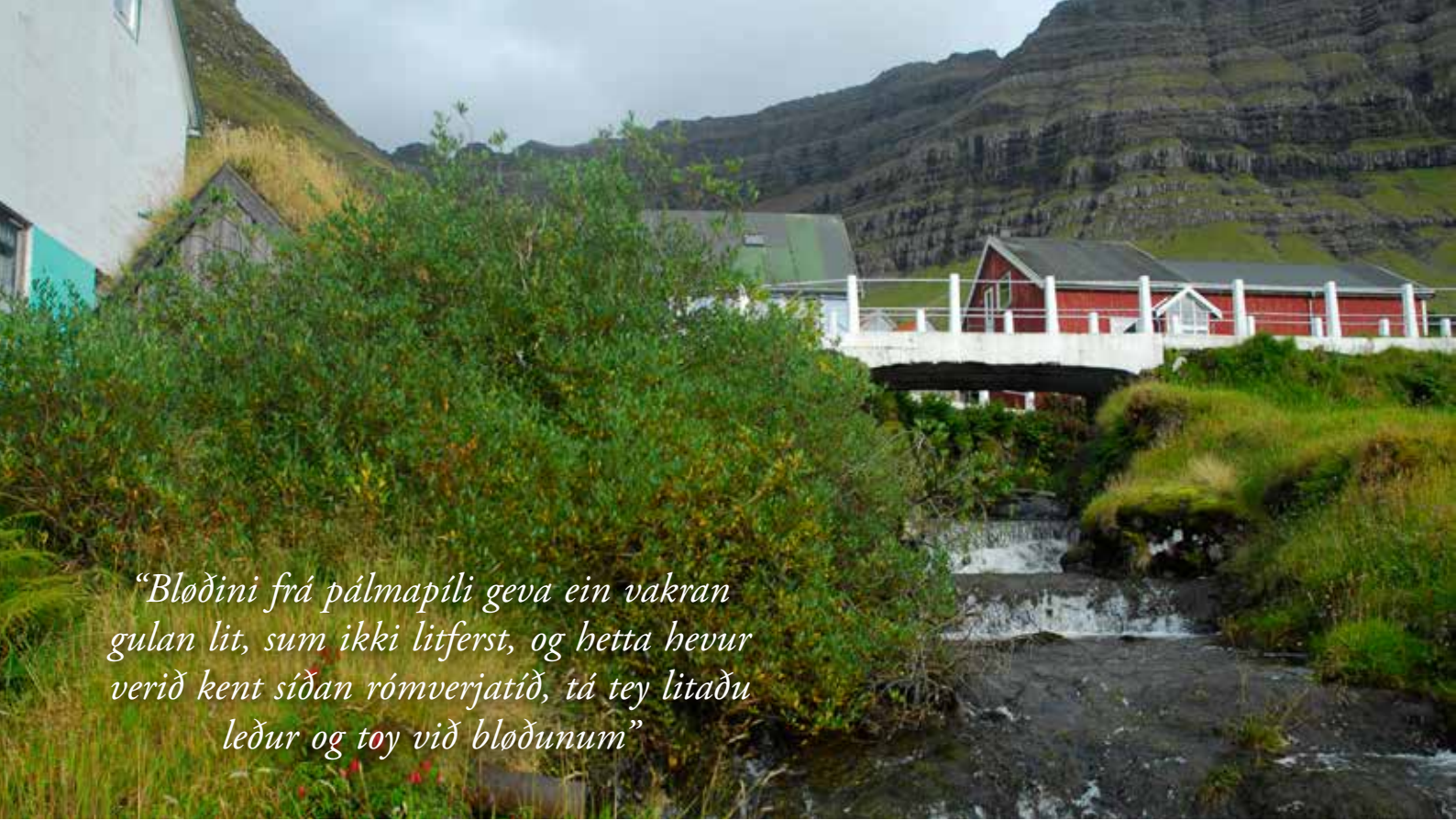
Pálmapíllur er settur niður nógvastaðni kring landið, m.a. í Havn, har avleggjarar eru úr Hvalvík og av Gøtunesi, og pálmapíllurin finst eisini enn á Strøndum (Mynd 2). Nú er eingin pálmapíllur eftir í Øravík, har vísa Marjun setti teir niður, men

avleggjarar haðani standa kring kirkjuna í Hovi og í einum urtagarði í Vági.

Kendasti pálmapíllurin man vera hann í Kunoyar bygd (Mynd 3), meðan teir, sum standa millum Hvalvík og Streymnes antin kunnu vera settir niður ella møguliga eru ein leivd frá tíðini, áðrenn fólk búsettist í Føroyum. Pálmapíllarnir, sum í dag vaksa í haganum í Kunoy, vestantil í Kalsoynni, á Gøtunesi og í Trøðum á Sandi, mugu metast at vera uppruna-føroysk trø.

Mynd 2. Pálmapíllur í urtagarðinum hjá Marjuni Poulsen á Strøndum 2018.

“Bløðini frá pálmapiði geva ein vakran gulan lit, sum ikki litferst, og hetta hevur verið kent síðan rómverjatið, tá tey litaðu leður og toy við bløðunum”

Mynd 3. Pálmapílur í Kunoy.

Hví tók Ole Larvesen pálmapiðin við til Føroya?

Einans Rasmus Rasmussen hevur umhugað tað, men hann fann onga grundgeving fyri, hví Ole Larvesen skuldi velja júst pálmapiðin. Tað finnst umleið 40 pílasløg í Noregi umframt ein rúgva av blendingum, og nógvir av hesum pílum eru munandi áhugaverdari á at líta, enn tað lítla træið ella rættari tann stóri runnurin, sum pálmapiður er.

Á sumri 2018 vóru nakrir norðmenn og vitjaðu meg, og vit komu m.a. at práta um píl. Ein teirra, Bjørg Kristiansen úr Gamla Fredrikstad, spurdi

Mynd 4. Turkað bløð av pálmapiði klár til nýtslu.

meg, um eg var vísur í, at pálmapiðurin í Føroyum er ektaður og ikki ein blendingur, tí í Noregi nýta tey bløðini frá pálmapiði til at lita ull.

Bløðini frá pálmapiði geva ein vakran gulan lit, sum ikki litferst, og hetta hevur verið kent síðan rómverjatið, tá tey litaðu leður og toy við bløðunum.

Svabo greiðir gjølla frá um ullarliting, men skrivar einki um pálmapið.

Nú havi eg spurt meg fyri ymsastaðni í Føroyum, um onkur hevur hoyrt um at nýta pálmapið til plantuliting, men eingin kennist við hetta.

Tað er hugsandi, at Ole Larvesen og vísa Marjun vardu hetta loyndarmálið millum sín. Hóast pálmapiður hevur vaksið í Føroyum frá fornari tíð, bendir einki á, at hann vaks í nánd av Strondum ella Øravík í teirra tíð.

Liting við bløðum av pálmapiði

Bløðini kunnu takast av trænum og turkast til seinni nýtslu, og umleið 200 g av frískum bløðum viga 25 g í turrari vekt (Mynd 4). Joana Bjarnastein, sum hevur nógvar royndir við plantuliting, vildi fegin royna at lita við turkaðum bløðum av pálmapiði úr Nólsoy. Fyrst hitaði hon 3,5 l av vatni til 95°C við 16 g av alúni og 100 g av ull í ein tíma. Tógvið varð skolað og turkað, og síðani vórðu 50 g av turkaðum bløðum av pálmapiði sett á blot í eitt samdøgur. Bløðini vórðu kókað í 5 l av vatni

Mynd 5. Joana Bjarnastein litar ullinta tógvið.

í ein tíma. Vætan varð sílað, og 100 g av alúnviðgjörda tónum varð latið í eina emaljeraða ella rustfría stálgrýtu, sum kókaði við 95°C í ein tíma, meðan tógvið varliga varð vent (Mynd 5).

Tá tógvið var skolað og tornað, var tað klárt at nýta (Mynd 6). Um ætlanin er at fáa ljósari gula ull, ber til at endurtaka mannagongdina í sama vatni. Ullin fær ikki einans vakran gulan lit av bløðunum av pálmapiði, liturin er støðugur og ferst ikki av ljósi.

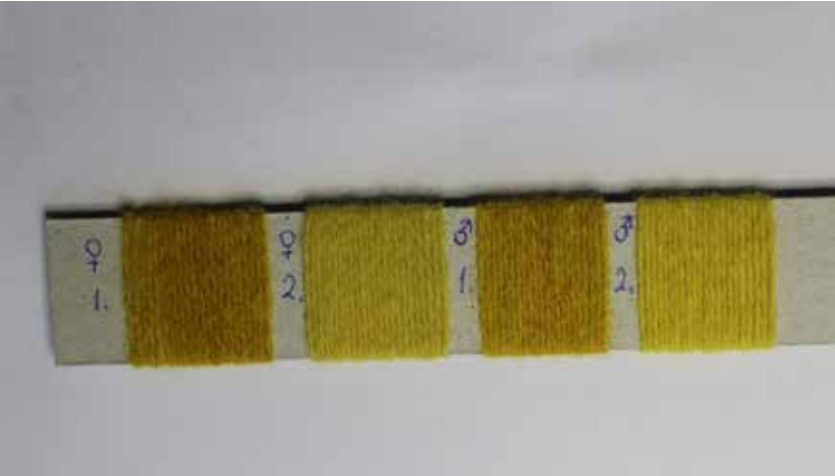
Líkt er til, at bløðini av kallplantu lita sterkari enn bløðini av kvennplantu (Mynd 7).

Joana Bjarnastein hevur fyrr litað tógv við ymiskum føroyskum plantum, men eingin teirra gevur so bjartan og reinan gulan lit, sum hesi bløðini av pálmapiði.

At enda vil eg viðmæla lesaranum at lesa sera áhugaverdu greinina eftir Rasmus Rasmussen í Fróðskaparriti.

Mynd 6. Ullin fær ein vakran gulan lit og ferst ikki av ljósi.

Mynd 7. Tógvið, sum Joana Bjarnastein litaði við bløðum av pálmapiði. Á myndini síggja vit vinstrumegin tógv, sum er litað í fyrsta og øðrum kóki við bløðum av kvennplantu, og høgrumegin tógv, sum er litað í fyrsta og øðrum kóki við bløðum av kallplantu.

Keldur:

Egelund, Bjarke 2010. Genetisk struktur indenfor de færøske populationer af tofarvet pil (*Salix phylicifolia*). Specialerapport af: Årskortnummer: 20053789. Aarhus Universitet - Biologisk Institut. Århus.

Højgaard, Andrias, Jóhansen, Jóhannes, Ødum, Søren 1989. Træplantning i Føroyum i eina öld (A century of tree-planting in the Faroe Islands. Føroya Fróðskaparfelag, Tórshavn.

Rasmussen, R. 1953. Er pílaslagið pálmí innflutt til Føroya í søguligari tíð? Fróðskaparrit, 2. bók, pp. 7-18.

Svabo, J.C. 1783 (1959). Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782. Selskabet til Udgivelse af Færøske Kildeskrifter og Studier. C.A. Reitzel Boghandel. Copenhagen.

Tønnesson, Åse, Windfeldt, Gerd, Koppen, Maria Brekke 1983. Gule plantefarger. Rapport fra forsøk med revebjelle og grønnvier. Småskrift fra Statens lærerhøgskole i forming. Oslo.

FØROYAR Á SØGULIGUM KORTUM

Tíðliga í 16. öld vóru Norðurlond eitt ókent stórki. Tann vitan, ið var tøk um londini fyrri norðan, stavaði frá lýsingum úr fornöld og miðöld. Kartografiska endurgevingin var tó sera ófullkomin og veruleikafjar. Norðurlond vórðu, frá fornöld og fram til 19. öld, mett sum ein myrkur heimspartur, har deyði og óndskapur ráddi, men eisini sum lukkulond við siðiligum íbúgvum.

Landkort vóru ikki vanlig flestu staðni í heiminum fyrri evropisku endurburðartíðina (renesansuna). Kort vórðu til orsakað av landastjórnnum og teirra áhuga í tjóðskaparligari eind og í summum færum dreyllum um heimsveldi. Tað er greitt, at eldri landkort nýta myndatalu og frásøguhættir, vit hava gloymt. Við hesari frímerkjarøðini vil POSTA minnst søgulig kort av Føroyum.

Olaus Magnus *Carta marina* frá 1539

1539 er eitt merkisár í kartografisku søguni hjá Skandinavia og Føroyum. Olaus Magnus (1490 – 1557), ein svenskur kirkjumaður, gav tá út stóra kortið, *Carta marina*, (125 x 170 cm) av Norðurlondum. Magnus varð settur sum erkabispur í Uppsala av pávanum í 1544. Hansara virki á politiska økinum undir trúðbótini gjørdi, at hann livdi størsta partin av lívinum í útlegd, har hann eisini skrivaði síni verk.

Carta marina verður mett sum eitt av vakrastu landakortum, fult av litføgrum tekningum av hvali, sjóskrímslum og skipum á havinum, meðan vit á landi finna myndir av staðbundnum livihátti og náttúru. Har verða mong fólkasløg, staðarnøvn og søguligar ávísingar lýstar í tekningunum. Hyggja vit nærri at kortinum, síggja vit fólk, elgar, fugl og enntá eitt sjóskrímsl, ið gloypir skip í skotskum sjógv.

Í Magnusar lýsing av Føroyum eru sjei oyggjar. Í *Historia de gentibus septentrionalibus* (Søgan hjá skandinávm), frá 1555, skrivur hann um vandamikla drangin Munkin, sunnanfyrri oyggjarnar, sum eisini finst á kortinum. Magnus umtalar Føroyar sum “ön Färö”, tað vil siga sum eina einstaka oyggj, sum saman við Munkinum var bæði trygg havn og eitt sera vandamikið stað fyrri sjómenn. Hann umtalar eisini tey mongu vandamiklu skrímslini (hval og sjóskrímsl) og illar andar. Veiða av fiski og hvali (hvalur var fiskur tá á døgum) er eisini avmyndað. Føroyar vóru longu tá rímuliga kendar millum vísindamenn og kartografar um í Evropa. Kortið hjá Magnus ber boð hugmyndirnar um Føroyar undan upplýsingartíðini.

FRØÐI